

STADHUIS ALMELO

CULTUURHISTORISCHE WAARDESTELLING & TRANSFORMATIESTUDIE

Het Oversticht | Aan de Stadsmuur 79-83 | Postbus 531 | 8000 AM Zwolle | T 038-4213257 | www.oversticht.nl

INHOUD

INLEIDING	5
ALGEMENE GEGEVENS	7
Projectgegevens	
1. STEDENBOUWKUNDIGE CONTEXT	9
Ligging	9
Ontwikkeling tussen 1914 en 1969	9
Het Paltheterrein	9
2. CULTUURHISTORISCHE CONTEXT	11
Inleiding	11
Diverse plannen	11
Incidenten in het stadhuis	11
2. ARCHITECTUURHISTORISCHE CONTEXT	13
J.J.P. Oud (1890-1963)	13
Het stadhuis voor Almelo	15
Plattegrond en situering	15
Interieur	15
Latere aanpassingen	17
Bouwhistorie op een rij	17
4. WAARDESTELLING & TRANSFORMATIE	19
Monumentale waarden & waardestelling	19
Waardestellende plattegronden	20
Transformatieruimte	29
Transformatieplattegronden	30
5. CONCLUSIES & AANBEVELINGEN	39
Gemeentelijk monument	39
BIJLAGE 1 - FOTOVERSLAG	40
BIBLIOGRAFIE	45
COLOFON	46

Inleiding

In opdracht van de gemeente Almelo heeft Het Oversticht een waardestelling voor het stadhuis van Almelo opgesteld. Aanleiding is de bouw van een nieuw stadhuis op de hoek van de Haven Noordzijde en de Egbert Gorterstraat, waardoor het bestaande stadhuis aan het Stadhuisplein binnenkort leeg komt te staan. Het ontwerp van het oude stadhuis wordt toegeschreven aan architect J.J.P. Oud (1890-1963). Hij overleed echter tijdens het ontwerpproces en zijn zoon H. Oud en collega H. Dethmers hebben de klus voltooid. In 1973 werd het stadhuis feestelijk geopend. Nu, na 41 jaar dienst, zijn diverse plannen voor hergebruik of sloop/nieuwbouw van het stadhuis gepresenteerd. Om duidelijkheid te verschaffen over de precieze cultuurhistorische waarde van het stadhuis en om de mogelijkheden voor hergebruik in kaart te brengen is deze cultuurhistorische waardestelling met transformatiestudie gemaakt. Daarnaast is bij de gemeente het verzoek binnengekomen om het stadhuis op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen. Deze waardestelling geeft daarom ook antwoord op de vraag of het stadhuis van Oud een gemeentelijk monument zou kunnen worden.

Het pand is van algemeen belang vanwege cultuurhistorische, architectuurhistorische en stedenbouwkundige waarden. Deze waarden verdienen aandacht bij herinrichtingsplannen. Om te kunnen bepalen over welke monumentale waarden het precies gaat en hoe daarmee kan worden omgegaan is nader onderzoek nodig. Dit onderzoek heeft zijn weerslag gekregen in voorliggend rapport. De resultaten zijn gebaseerd op literatuur- en archiefonderzoek, en onderzoek ter plekke. Het veldwerk heeft plaats gevonden op 27 juni 2014. Het rapport beschrijft in het laatste hoofdstuk wat de waarden en kwaliteiten zijn van het gebouw en vervolgens waar de mogelijkheden zitten om het gebouw aan te passen aan een nieuwe functie zonder de monumentale waarden en kwaliteiten ontoelaatbaar aan te tasten of onherkenbaar te maken.

De waardering is gebaseerd op de Richtlijnen Bouwhistorisch onderzoek 2009, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen hoge, positieve en indifferente monumentwaarden.¹ Ook bij de benoeming van de transformatieruimte onderscheiden wij drie niveaus.

drs. Mascha van Damme en drs Maartje van Hellemond
augustus 2014

¹ Tot stand gekomen met vertegenwoordigers van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, de Stichting Bouwhistorie Nederland, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, het Atelier Rijksbouwmeester en de Rijksgebouwendienst.

Het bouwterrein na de sanering van de fabrieksgebouwen van Pathe en voor de komst van het stadhuis (Gemeente Almelo).

Algemene gegevens

Opdrachtgever

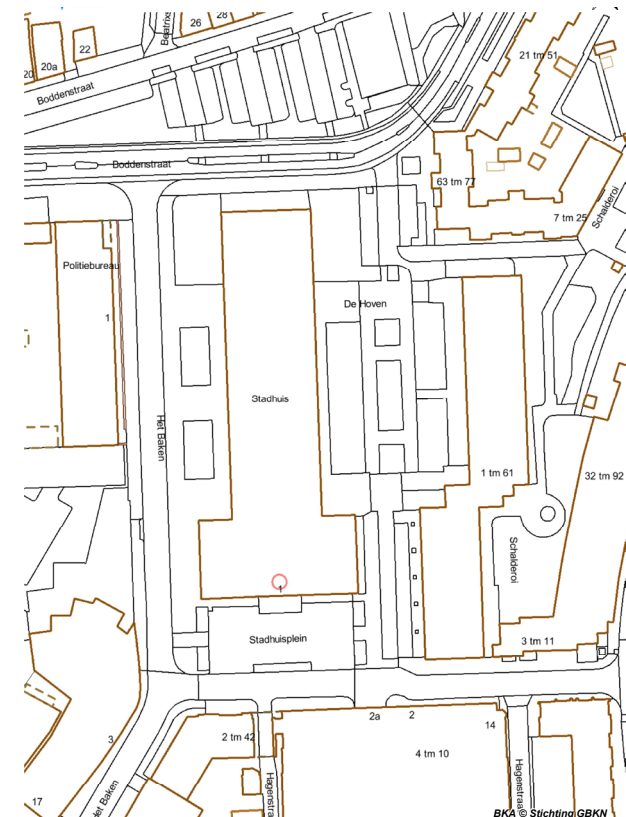
Gemeente Almelo, college van B&W
Haven Zuidzijde 30
7607 EW Almelo

contactpersoon: drs. R.B.J. Maathuis

Onderzoeksobject

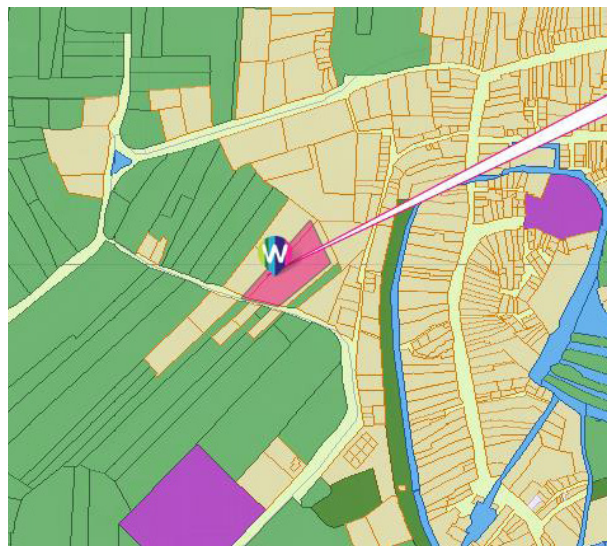
Stadhuis
Stadhuisplein 1
7607 EK Almelo

Kad. Perceel: AMBT-ALMELO K3106

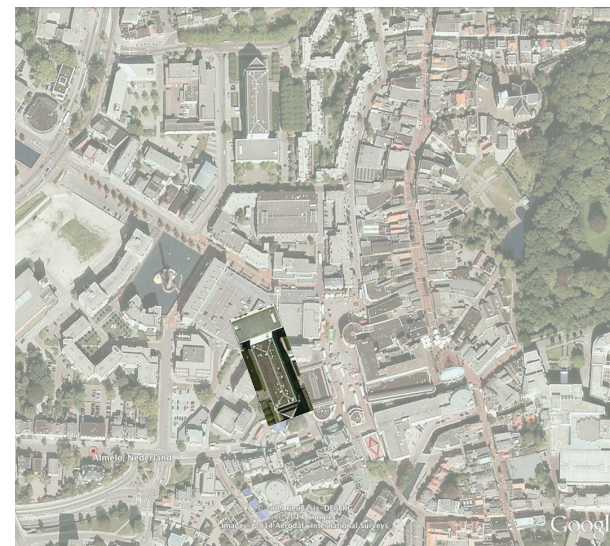

Kaart M. Bolstra 1772 met de verkaveling voor de komst van het stadhuis en de Palthefabriek (watwaswaar).

Kadastrale indeling rond 1905 (watwaswaar).

Het stadhuis geprojecteerd op de plek waarvoor het is ontworpen.

De door J.J.P. Oud in 1962 vervaardigde maquette, gezien op latere zijde aan De Hoven (NAi MAQV372)

De maquette, gezien op de kopse kant aan de Boddenstraat.

De maquette met de zijde die aan Het Baken is gesitueerd.

1 - Stedenbouwkundige context

Ligging

Het stadhuis ligt met de hoofdentree en voorgevel aan het stadhuisplein (zuidzijde) en wordt omgeven door De Boddenstraat in het noorden, Het Baken in het oosten en De Hoven aan de westkant.

Ontwikkeling tussen 1914 en 1969

Het stadhuis van Almelo werd in 1973 officieel in gebruik genomen. De plannen dateerden echter van 1962. Het was het laatste ontwerp van architect J.J.P. Oud voor hij in 1963 overleed. Aan het uiteindelijke ontwerp is een zeer lange tijd van diverse plannen en ontwikkelingen vooraf gegaan. De vroegste plannen voor een nieuw stadhuis dateren van 1914, toen Ambt Almelo en Stad Almelo samengevoegd werden tot één gemeente. In 1919 werd architect K.P.C. de Bazel, onder andere bekend van het hoofdkantoor van de Nederlandse Handelsmaatschappij aan de Vijzelstraat in Amsterdam, gevaagd een ontwerp te maken. Omdat De Bazel al in 1923 overleed, was het niet verder gekomen dan een situatieschets waarbij het stadhuis aan de Markt gesitueerd was. W.R.C. Schaap nam het stokje over van De Bazel, maar hij meende dat het stadhuis op een andere plek, buiten het centrum, gesitueerd zou moeten worden. Na deze tijd werd de discussie over het nieuwe stadhuis af en aan gevoerd en werden ook de gelden die ervoor gereserveerd waren opgemaakt en weer aangevuld. Het zou tot na de Tweede Wereldoorlog duren voor het College van Burgermeester en wethouders de knoop doorhakke dat er echt een nieuw stadhuis diende te komen.² De bouw van een nieuw stadhuis maakte deel uit van een herstructureringsplan van de binnenstad van Almelo. Het door oorlogsverwoestingen geteisterde centrum van Almelo, dat toen grofweg bestond uit de noord-zuid gericht lintbebouwing van de Grotestraat, het landgoed Huize Almelo aan de oostkant en het kanaal Almelo-Nordhorn aan de westkant, moest hersteld en verbeterd worden. Het plan zou ook moeten voorzien in verdere ontwikkelingen en uitbreidingen van de stad

zoals industrie en woonwijken. Voor het centrum gold dat men name het marktplein en de stationslocatie verbeterd moesten worden.³ De opdracht ging naar de Amsterdamse architect Auke Komter (1904-1982), die na de Tweede Wereldoorlog in verschillende steden als supervisor bij stedenbouwkundige projecten betrokken werd.

Komter bedacht dat het marktplein vergroot moest worden en dat het dan als geschikte locatie kon dienen voor het nieuwe stadhuis. Hiervoor moesten wel een aantal winkelpanden gesloopt worden, hetgeen op grote weerstand stuitte bij het openbaar maken van het plan in 1950. Ook het feit dat het stadhuis op die locatie dan niet uitgebreid zou kunnen worden, was veel gehoorde kritiek. Komter worstelde nog enkele jaren met de plannen en stelde uiteindelijk een plan voor met een stadhuis aan de Wierdensestraat. Begin jaren '60 nam J. Froger stukje bij beetje het werk van Komter over en in de voorstellen van Froger werd de locatie aan de Wierdensestraat overgenomen. Deze locatie had vooral te maken met verkeerstechnische redenen.⁴ Omdat de voorstellen van Komter en Froger niet op goedkeuring konden rekenen, werd er nog een derde adviseur ingeschakeld, H.M. Goudappel, om het wegenplan vlot te trekken. Het is dan 1965. Op voorspraak van Goudappel werd T. Hazewinkel als stedenbouwkundige aangetrokken. Hazewinkel's idee over het nieuwe wegennet stond haaks op de plannen van Komter en Froger, die doorstromend verkeer in de binnenstad voorstonden. In 1968 kreeg Hazewinkel opdracht om een nieuw plan in te dienen, dat in 1969 gepresenteerd werd. Hierin was ook de locatie voor het nieuwe stadhuis opgenomen. Het zou volgens Hazewinkel niet in de binnenstad aan het Marktplein of aan de Wierdensestraat thuis horen omdat het teveel verkeer zou aantrekken.

De uiteindelijke locatie werd bepaald doordat de gemeente een groot terrein ten westen van het centrum in handen kreeg. Het was het terrein waar voorheen de fabriek van Palthe had gestaan.

³ Holtmann 2013, 23.

⁴ Kuper 1995, 12.

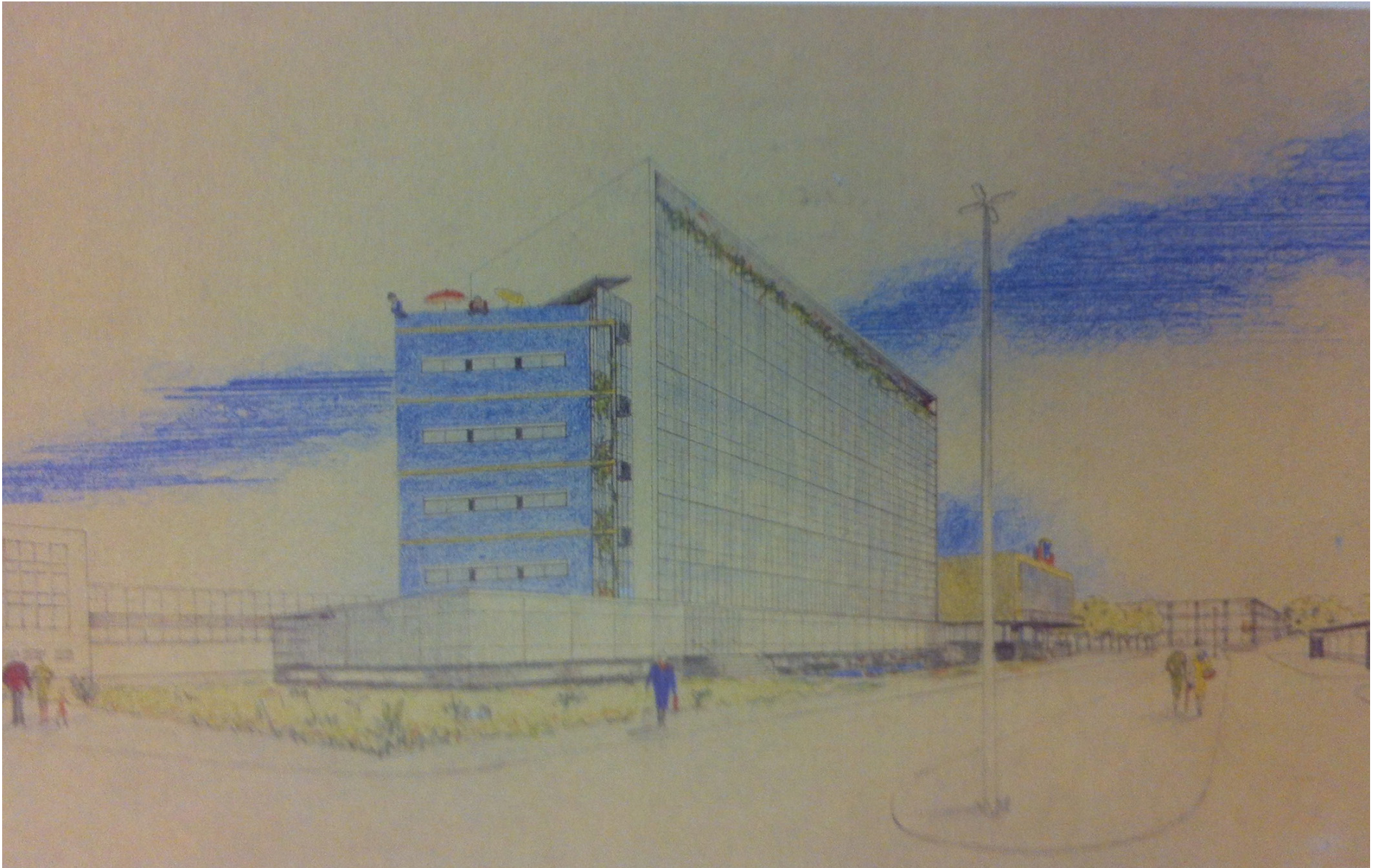
Het Paltheterrein

De familie Palthe kocht in 1873 een al enkele jaren leegstaand fabrieksgebouw van de Almelosche Brood en Meelfabriek aan de Bakenstraat tussen het Huis Almelo en het station. De fabriek werd omgebouwd voor het productieproces met chemische kleurstoffen.

Men ontwikkelde een proces dat textiel met behulp van benzine en stoom chemisch kon reinigen. De zaken gingen goed. Daarom werd in 1881 een nieuwe locatie gezocht buiten de stad. De sluisgade was een uitstekende locatie en de fabriek werd aangepast aan de nieuwe omstandigheden. Ook werd de firmaaam aangepast: "Almelosche Ververij en Chemische Wasscherij Gebr. Palthe". Het aantal depots groeide met de week. Deze werden door middel van het spoornetwerk bereikt. Jaar na jaar werd de fabriek groter. Steeds werd er een stuk bijgebouwd om aan de vraag te kunnen voldoen. Vijfentwintig jaar na de oprichting bestond Palthe uit 720 fabrieksmedewerkers en 80 medewerkers op kantoor. In 1899 werd de naam opnieuw gewijzigd als gevolg van de wijziging naar een naamloze vennootschap. "N.V. Almelosche Ververij en Chemische Wasscherij, voorheen Gebr. Palthe" werd de uitgebreide naam. Het aantal winkels werd uitgebreid naar 400, allen herkenbaar door in een boog vergulde letters met Palthe op de winkelruiten. In 1938 werd er wederom een naamsverandering doorgevoerd. Het werd "Palthe's Textielverdelings Bedrijven N.V.". Er werd veel geïnvesteerd in nieuwe apparatuur. Ook kwam er een immens grote ketel van machinebouwer Stork. De benzine werd vervangen door andere chemische stoffen. Sinds 1972 opereerden de winkels onder de naam "Palthe Stomerijen".⁵

⁵ <http://palthe.nl/geschiedenis/>

² Kuper 1995, 8.

De ontwerptekening van J.J.P. Oud.

2 – Cultuurhistorische context

Inleiding

De Bazel had ooit alleen een situatieschets geleverd en nog geen uitwerking van het ontwerp voor een stadhuis. Ook Schaap was niet verder gekomen dan het ter discussie stellen van de juiste locatie. Het was Auke Komter die gelijktijdig met zijn eerste stedenbouwkundige plan een impressie van het stadhuis presenteerde. Een paar dagen daarvoor had architect bij Gemeentewerken C. Stuhldreher een eigen plan gepresenteerd omdat hij kritiek had op de impressie van Komter. Ook de Almelo'se architect Jan Jans had, uit kritiek op het plan van Komter, een ontwerp gemaakt. Voor de duidelijkheid; alle drie deze stadhuizen zouden gesitueerd worden aan het Marktplaatsje.⁶ Noch het plan van Stuhldreher, noch dat van Jans konden op steun van de Almelo'se politiek rekenen.

Inmiddels was het plan van Komter in 1951 aangenomen, maar werd over de locatie zoals gezegd behoorlijk gesteggeld en was men terug bij af. Pas in 1958 werd het plan van Komter definitief aangenomen en in 1961 kreeg J.J.P. Oud de opdracht om een stadhuis te ontwerpen toen nog aan de Wierdensestraat.

Diverse plannen

Niet alleen het bepalen van de locatie van het nieuwe stadhuis was een moeizaam proces. Ook het daadwerkelijke ontwerp van het stadhuis zou voor de gemeente een lange, vrij moeizame zoektocht worden. Het gemeentebestuur van Almelo had ambitieuze plannen wat betreft het stadhuis. Nabij gelegen stad Enschede had immers in 1933 al een prachtig nieuw stadhuis van Friedhoff in het centrum staan en ook in Hengelo bouwde Berghoef aan een nieuw stadhuis, dat in 1963 werd opgeleverd. Een werkcommissie en een adviescommissie Stadhuisbouw vroeg aan de Bond van Nederlandse Architecten (BNA) een lijst met vijf architecten, waaronder ook een paar architecten 'die met de streek bekend waren'. Dit om op voorhand kritiek van regionale

architecten voor te zijn.⁷

Het werk van de door BNA genoemde architecten, waaronder A. van Eyck, J. Pot en H. Mastenbroek, kon de commissie niet bekoren. Zij voelden meer voor een vraag aan één grote internationaal bekende architect. BNA kwam met een tweede lijstje van architecten met een 'erkende reputatie'. Hier stond Oud niet bij. Oud was echter wel informeel genoemd door de secretaris van het College van Advies van BNA, maar dan als zijnde uit een traditionele hoek. In 1961 liet de Werkcommissie weten dat zij een voorkeur hadden voor Oud, juist vanwege 'zijn niet ultra-moderne, maar ook niet ouderwetse architectuur, die een bijzonder allure bezat'.

Oud was echter inmiddels een man op leeftijd en zat ook niet om werk verlegen. Desalniettemin nam hij het programma van eisen in ontvangst en maakte vrijblijvend een schetsontwerp. Oud, die in Wassenaar woonde en werkte, zag waarschijnlijk de grote afstand tussen Almelo en Wassenaar niet zitten en nam de opdracht in eerste instantie niet aan. Burgemeester Ravesloot nam hiermee geen genoegen en reisde naar Wassenaar om Oud over te halen de opdracht toch aan te nemen. Dat deed hij, maar kort nadat hij het schetsontwerp klaar had overleed hij. Omdat de gemeente de gehele procedure niet nog eens door wilde maken en omdat het schetsontwerp van Oud in de smaak was gevallen, werd gevraagd of de enige zoon van Oud, Hans, het werk van zijn vader wilde voortzetten. Hij deed dat in samenwerking met H. Dethmers, een naaste medewerker van Oud, die een groot aandeel had gehad in de totstandkoming van het schetsontwerp.

Incidenten in het stadhuis

Ten tijde van het ontwerp van het stadhuis Almelo was veiligheid nog nauwelijks een issue. Sterker nog, een stadhuis was vóór de Tweede Wereldoorlog bij uitstek ingericht voor representatieve doeleinden en dus vrij openbaar voor burgers. Na de oorlog groeide de overheidsovername, wat leidde tot een uitbreiding van het aantal administratieve functies. Een stadhuis werd hier-

door meer een kantoor. Begin jaren '60 werd dan ook het begrip 'stadskantoor' geïntroduceerd om dit nieuwe type stadhuis aan te duiden.⁸ Oud's ontwerp is er een van dit nieuwe type, waarbij het gebouw drie bouwvolumes kreeg, elk met een eigen functie. Het lage bouwvolume kreeg de hoofdentree en de burgerzaal, de hoofdmassa (het hoogste bouwvolume) de administratieve diensten met daarin een representatieve laag voor burgemeester en wethouders en, in een afwijkend driehoekig volume, de raadzaal.

In principe waren ooit alle lagen van het gebouw voor burgers toegankelijk. De gemeente Almelo kent sinds 2008 echter een aantal incidenten waarbij ambtenaren aangevallen of zelfs gegijzeld zijn geweest.⁹ Dit heeft de gemeente ertoe genoodzaakt binnen het stadhuis een reeks maatregelen te nemen die tegengaan dat er zich mensen in het gebouw bewegen die slecht in de zin hebben. Deze maatregelen, zoals de portalen bij de trappenhuisen, doen afbreuk aan de architectuur van Oud, maar zijn noodzakelijk om verdere incidenten te voorkomen.

⁶ Holtmann 2013, 36.

⁷ Kuper 1995, 16.

⁸ Kuper 1995, 22.

⁹ Stadhuis Almelo dicht na mishandeling ambtenaar; www.ad.nl 06-02-2013.

Het driehoekige en blauwgekleurde bouwdeel aan de Boddestraat.

De overgang van het lage, gele bouwdeel naar de hoogbouw, gemarkeerd met een klokkentoren.

3 - Architectuurhistorische context

J.J.P. (Ko) Oud (1890-1963)

Jacobus Johannes Pieter (Ko) Oud werd geboren in Purmerend op 9 februari 1890 en stierf te Wassenaar op 5 april 1963. Hij is vooral bekend geworden als lid van kunstbeweging De Stijl en voorvechter van de moderne architectuur. Zijn betekenis als pionier van het Nieuwe Bouwen is gelijk aan die van Le Corbusier en Gropius. Hij was echter een van de eersten die zich midden jaren 30 van deze stroming afkeerde, omdat hij vond dat ze nog maar weinig met architectuur te maken had.¹⁰ Hierdoor verloor hij het aanzien dat hij in het buitenland had, terwijl hij in Nederland nog veel belangrijke opdrachten kreeg, zoals die voor het Nationaal Monument en het monument op het Militair ereveld Grebbeberg.

Oud was de tweede zoon van de wijnhandelaar en later wethouder van Purmerend, Hendrik Cornelis Oud en zijn vrouw Neeltje Theodora Janszen. Hij wilde aanvankelijk schilder worden, maar volgde op aandringen van zijn vader van 1903 tot 1906 de opleiding bouwkunde aan de Quellinusschool en van 1908 tot 1910 een opleiding aan de Rijksnormaalschool voor Tekenonderwijzers in Amsterdam, waar hij in contact kwam met Berlage, De Bazel, Kromhout en Lauweriks. Van 1907 tot 1908 was hij als opzichter/tekenaar stagiair bij het bureau van Joseph Cuypers en Jan Stuyt, eveneens in Amsterdam. In 1909 werd hij benoemd tot leraar lijntekenen voor de eerste klassen aan de Stadsteekenschool in Purmerend. Eind 1910 vertrok hij als student naar Delft, maar kon zijn draai daar niet vinden en vertrok vervolgens als tekenaar-stagiair naar München om daar enkele maanden te studeren.

In 1913 vestigde hij zich als architect in Purmerend, waar hij een groot aantal woonhuizen ontwierp, voornamelijk voor familieleden. Dit stelde hem in staat zijn eigen architectonische idioom te ontwikkelen. In 1913 verruilde Oud Purmerend voor Leiden, waar hij zich als zelfstandig architect vestigde. Hier werd hij lid van kunstenaarsvereniging Kunst om de Kunst, waar hij bevriend

raakte met Harm Kamerlingh Onnes, die hem toegang gaf tot de gegoede, artistieke milieus van Leiden, Katwijk en Noordwijk. In samenwerking met Dudok, die hij in Purmerend had leren kennen, ontwierp hij in 1914-1915 een kleine 'arbeiderswijk' in Leiderdorp, geïnspireerd door de tuinsteden van Raymond Unwin (1863-1940) en Hermann Muthesius (1861-1927). Het was de kunstenaar Theo van Doesburg die hem voorjaar 1916 met het artikel 'De nieuwe beweging in de schilderkunst' aanzette tot het nadenken over 'de toekomstige bouwkunst en hare architectonische mogelijkheden'. Via Van Doesburg kwam hij in contact met Piet Mondriaan, met wie hij van gedachte wisselde over de relatie tussen schilderkunst en architectuur.

In 1917 ontwierpen Oud en Van Doesburg gezamenlijk Vakantiehuis De Vonk in Noordwijkerhout. Najaar 1917 werd hij medewerker van het door Van Doesburg opgerichte tijdschrift De Stijl. Hoewel Oud zich in De Stijl uitspreekt voor de moderne architectuur, en dan in het bijzonder de richting die Frank Lloyd Wright eerder insloeg, zijn Ouds werken uit de periode tot 1924 sterk beïnvloed door het baksteentraditionalisme van bijvoorbeeld Granpré Molière en had hij een sterke neiging naar symmetrie. Ook was Oud, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Rietveld, zeer spaarzaam in zijn gebruik van glas. Dit beschouwde hij in zijn vroege artikelen als een luxe. In januari 1918 kwam Oud, hij was toen 28, door bemiddeling van Berlage, in dienst van het Gemeente Woningbedrijf Rotterdam. Deze dienst werd in 1916 opgericht om de woningnood onder met name de recent naar de havenstad toegestroomde arbeiders op te lossen. Oud probeerde in zijn nieuwe functie zijn idealen met betrekking tot de relatie tussen het individu en de maatschappij, die hij deelde met andere leden van De Stijl, in de praktijk te brengen in sociale-woningbouwprojecten in onder meer Spangen, de Kiefhoek en het Witte Dorp. Omstreeks 1924 ontwierp hij in Hoek van Holland een rij betonnen 'arbeiderswoningen'. Deze zijn sterk gestandaardiseerd en konden oneiding herhaald worden. Beton bleek echter veel duurder dan baksteen.

In de huizen zijn veel kenmerken van de De Stijl-beweging terug te vinden. De woningen in Hoek van Holland zijn tegenwoordig rijksmonument.

In 1927 ontwierp hij voor de Weissenhofsiedlung in Stuttgart een rijtje modelwoningen. Net als de woningen in Hoek van Holland konden deze oneindig herhaald worden. Voor deze woningen ontwierp hij ook een set buismeubelen, die de basis vormde voor meubels die hij speciaal voor Villa Allegonda ontwierp. In de jaren 30 ontwierp hij meubels voor Metz & Co met bekleding ontworpen door Bart van der Leek. De Weissenhofsiedlung markeerde het begin van de Internationale Stijl. Oud heeft de Internationale Stijl, of het Nieuwe Bouwen, zoals de Nederlandse variant heet, nooit helemaal aangehangen, maar hij werd als pionier van deze richting wel zeer gerespecteerd. De Weissenhofsiedlung leidde ook tot de oprichting van de CIAM.

In 1933 verliet Oud het inmiddels gereorganiseerde Gemeentelijk Woningbedrijf Rotterdam en vestigde zich als zelfstandig architect. Hij kreeg eervolle opdrachten, zoals voor het Nationaal Monument en het monument op het Militair ereveld Grebbeberg. Uit de reconstructie van de ontstaansgeschiedenis van deze naoorlogse projecten, zoals voor de Spaarbank en kantoorgebouw De Utrecht in Rotterdam, het Bio-herstellingsoord in Arnhem, blijkt hoe Oud zocht naar nieuwe samenwerkingsverbanden met kunstenaars en technici tijdens het ontwerpproces.¹¹ Zijn laatste project bij leven was het Nederlands Congresgebouw in Den Haag uit 1956. Voor het stadhuis van Almelo had hij in 1962 nog wel de schetsontwerpen gemaakt, maar Oud overleed in 1963 op 73-jarige leeftijd. Hij was sinds 27 december 1918 getrouwd geweest met Annie Dinaux en had met haar één zoon, Hans Oud, eveneens architect.¹²

¹¹ Wiekart 1964, 30 en 32.

¹² Taverne, Wagenaar, De Vletter & Broekhuizen 2001.

¹⁰ Wiekart 1964, 7.

De publiekbalie voor de renovatie in 1994.

De burgerzaal.

De publieke tribune van de raadzaal.

De bovenste verdieping met inpandig, doorlopend balkon met bloembakken.

Stadhuis met op de voorgrond de historische bebouwing voor sloop en nieuwbouw.

De hoofdvleugel met de vijver voorzien van kunstwerk en rietkragen.

Het stadhuis voor Almelo

Het ontwerp van Oud bestond uit drie bouwvolumes met afzonderlijke functies op een pijlvormige plattegrond. Aan weerszijden van het hoge bouwvolume bevinden zich rechthoekige brandvijvers. In een driehoekige aanbouw is de raadzaal gesitueerd met een paar lagen erboven. Tegen de zuidkant staat een dwars geplaatst lager blok met daarin de burgerzaal. De begane grond ligt boven het straatniveau omdat het pand onderkelderd is. Deze verhevenheid geeft het pand meer aanzien, het maakt de burger duidelijk dat dit niet zomaar een kantoor is. Oud gebruikte gekleurde duurzame materialen voor de afwerking van de gevels. Het blok van de burger- en trouwzalen kreeg een basement van donkere natuursteen met blauwe en rode kleuraccenten in deuren en kolommen. De verdiepingen kregen gele geglazuurde bakstenen, die in een verspringend motief gemetseld werden. Voor het bouwdeel van de raadzaal bedacht hij blauw geglazuurde stenen, die ook in de trappenhuizen terugkomen. Het hoge bouwvolume, met een betonskelet, kreeg een aluminium vliesgevel, waarvan de borstweringen in zilverkleurig glas werden uitgevoerd. Deze grote hoeveelheid glas in de gevel is opvallend in Oud's ontwerp, daar hij in zijn vroegere ontwerpen het gebruik van glas als een luxe had gezien. Er was hem dus veel aan gelegen om het stadhuis een voornaam karakter te geven. De kopse gevel van dit bouwdeel werd bekleed met lavaghina marmer, een wit blijvende en niet geaderde marmersoort. Deze diversiteit aan kleuren en materialen moesten het gebouw, dat verder weinig ornamenten heeft behalve een klein carillon met klok boven de burgerzaal en een gemeentewapen, levendig maken. De door Oud gebruikte stijl wordt het functionalisme genoemd, een stijl die functie vóór ornament stelt. Oud zelf sprak bij het ontwerp van het stadhuis over 'poëtisch functionalisme', een term die naar zijn mening toepasselijker was omdat het het spanningsveld tussen vormgeving en gebruik weergaf.

Plattegrond en situering

De oorspronkelijke locatie voor het ontwerp van Oud was aan de Wierdensestraat, waarbij de kop met drie-

hoekige raadzaalvleugel vrijwel precies in de as van de Rechtbank was gesitueerd. Met het stadscentrum (Markt) aan de oostzijde, de Wierdensestraat (een verkeersas) aan de zuidzijde en de kop van de haven aan de noordzijde, lag het gebouw hier meer centraal dan in de definitieve situatie. Opvallend is het grote aantal ingangen: de drie gebouwdelen worden op de hoofdverdieping gescheiden door gangen met toegangen en trappen aan de oost- en westzijden. Daarbij kregen de trouwzalen eigen ingangen (ook oost en west), was er een ingang in de kopgevel van het burgerzaalblok en was de feitelijke hoofdingang voorzien in de westgevel, midden in het kantorenblok. Deze gaf toegang tot de centrale hal met cirkelvormige balie: een cylinder in het precieze hart van het gebouw.

Met deze opzet lag de raadzaal tegenover de Rechtbank, wat op de as een sequentie veroorzaakte van: rechtsprekende macht, uitvoerende macht, ambtenaren, burgerzaal.

De drie bouwdelen herinneren in hun vorm, functietoedeling en hiërarchische volgorde aan de plattegrond van de Biblioteca Laurenziana van Michelangelo in Florence. Het ontwerp van deze bibliotheek laat een entreeblok met trap zien, gevolgd door een langwerpige zaal met middencorridor, geflankeerd door lezenaars en op de kop afgesloten met een driehoekige ruimte voor de 'camerata segreta', het besloten vertrek voor zeer oude drukken en drukwerk zonder "imprimatur". Een driehoekig torenlichaam komt overigens bij Oud op meer plaatsen voor: als liftzuil bij het kantoor van "De Utrecht", maar ook als toren bij het Congresgebouw Den Haag uit de jaren '60.

Door de verplaatsing naar het Paltheterrein aan de zuidzijde van de Boddestraat is veel van de logica van de plattegrond verdwenen. Hier was een hoofdtoegang aan de oostgevel minder logisch, werden de meeste toegangen niet meer gebruikt en bleef tenslotte de ingang in de zuidelijke kopgevel van het burgerzaalblok als hoofdtoegang over. Daarmee werd de hoofdas gedraaid en het stadhuis voortaan over de langs-as ontsloten: de meest ongelukkigste route voor een langgerekt gebouw.

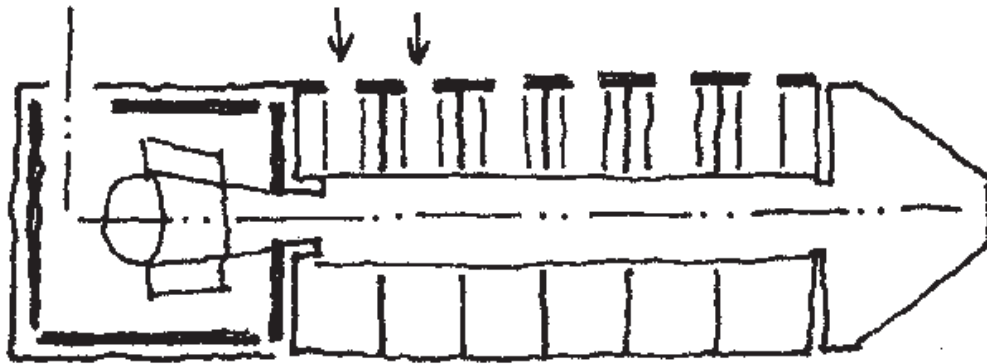
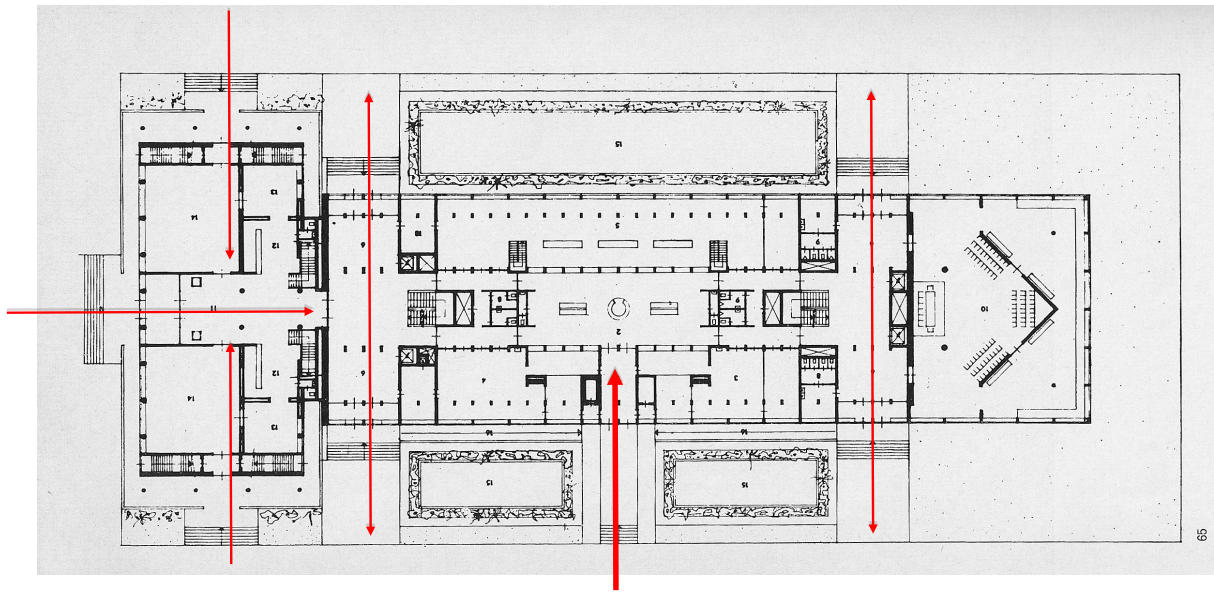
Deze wijziging had ook grote gevolgen voor de betekenis van de voormalige hal met balie, die nu tot gang is verworpen.

Interieur

De plattegrond van het hoofdgebouw is eenvoudig en herhaalt zich op alle verdiepingen. Hij bestaat uit een open middengedeelte met twee units met trappenhuizen aan de buitenzijde en toiletten/garderobes aan de binnenzijde. In de lengte is het gebouw verdeeld in drie even brede stroken, waarbij de werkruimten zich direct achter de buitengevels bevinden. Op de vloeren van de begane grond en de trappenhuizen ligt travertijn. In de centrale hal zijn de publieksfuncties ondergebracht. Oud had ooit twee trouwzalen bedacht, elk met een eigen ingang, zodat de verschillende gasten elkaar niet zouden ontmoeten.

Het driehoekige bouwdeel met de raadzaal is visueel iets losgehouden van de hoogbouw; door een terugliggend smal deel met op elke verdieping een balkon van beton. Ter weerszijde van dit bouwdeel kwamen kolommen met sculpturen van vogels die gemeente en provincie voorstellen. Deze zijn op elke etage gekoppeld aan de witte banden van de torendriehoek. De burgerzaal ligt in een twee lagen hoog bouwdeel. De zaal heeft geen daglicht, dit om hinderlijke zoninval te voorkomen. Oud had in zijn eerste ontwerp wel sheddaken met daklicht voorzien, zichtbaar op de maquettefoto's. De burgerzaal bevat een podium en aan weerszijden van de kopse gevels een akoestische wand. De open ruimte heeft een omgang op de verdieping en was via een trappenhuis toegankelijk. Deze Ingang is inmiddels gewijzigd tot bedrijfskantine.

Opvallend in de opzet van het kantoorgedeelte is de smalle traveematen van de kolommen. Die maat strookt met de breedtemaat van de kantoren, maar wordt verdubbeld in de gevels. Net als bij het vrijwel gelijktijdig ontworpen kantoor voor "De Utrecht" aan de Coolsingel in Rotterdam, had Oud een dubbelcorridor-systeem voorzien voor Almelo.

Boven de door J.J.P. Oude bedachte plattegrond van de begane grond van het stadhuis in Almelo, met de ingangen gemarkeerd (afgebeeld in Wiekard 1964, aanwezig in de collectie van Het Nieuwe Instituut, voorheen NAI)
Onder de door Michelangelo ontworpen plattegrond voor de San Lorenzo in Florence.

Boven: de plattegrond van de 'pilastrone' van de San Lorenzo.
Onder: de plattegrond van de 'pilastrone' van de Utrecht.

Daarbij zijn in een middenstrook alle serviceruimten ondergebracht, van de kantoorruimten aan de gevels gescheiden door een gang. Door bezuinigingen werd daar in Almelo van afgezien, maar voor een deel is het systeem geherintroduceerd op een stukje begane grond door spreekkamers op de hoofdas te leggen.

Latere aanpassingen

- indeling begane grond (balies, trouwzalen)
- gevel hoofdentree
- indeling aantal verdiepingen (dichtzetten open ruimte in gangen met vergaderruimte, pantry's)
- portalen beveiliging bij trapportalen
- bedrijfskantine in trappenhuis bij burgerzaal
- hellingbanen buitenzijde
- trespapanelen ter vervanging van het carrara marmer

In 1994 heeft een grootscheepse interne verbouwing plaatsgevonden naar ontwerp van Mart van Schijndel, waarbij een groot deel van de beleving van drie verschillende bouwdelen en de logische gangstructuur en indeling ingrijpend werden gewijzigd. De centrale middengang werd op enkele plaatsen verbreed en voorzien van nieuwe inbouwen met een pantry en andere voorzieningen.

Het publieksgedeelte kreeg een nieuwe centrale ingang met draaideur en een nieuwe inbouw met publieksbalies. Ook werden glazen veiligheidswanden en brand-scheidingen rond de trappenhuizen aangebracht. In deze ingrepen is het kenmerkende, veelal transparante handschrift van Mart van Schijndel is niet te herkennen.

Bouwhistorie op een rij

1962

schetsontwerp

1967

Gemeente koopt terrein Palthe

1968

Brand in het fabriekscomplex Palthe

1969

Start bouw stadhuis

1981

Herinrichting Stadhuisplein met bloembakken, vlaggenmasten, lantaarns en hellingbaan

1994

Grootscheepse interne verbouwing door Mart van Schijndel
Vervanging Lavaghina marmer door carrara marmer

1997

Verwijderen asbesthoudende panelen raadzaal

2005

Gedeeltelijk vervangen carrara marmeren panelen buitenzijde door trespamet marmer opdruk

2008

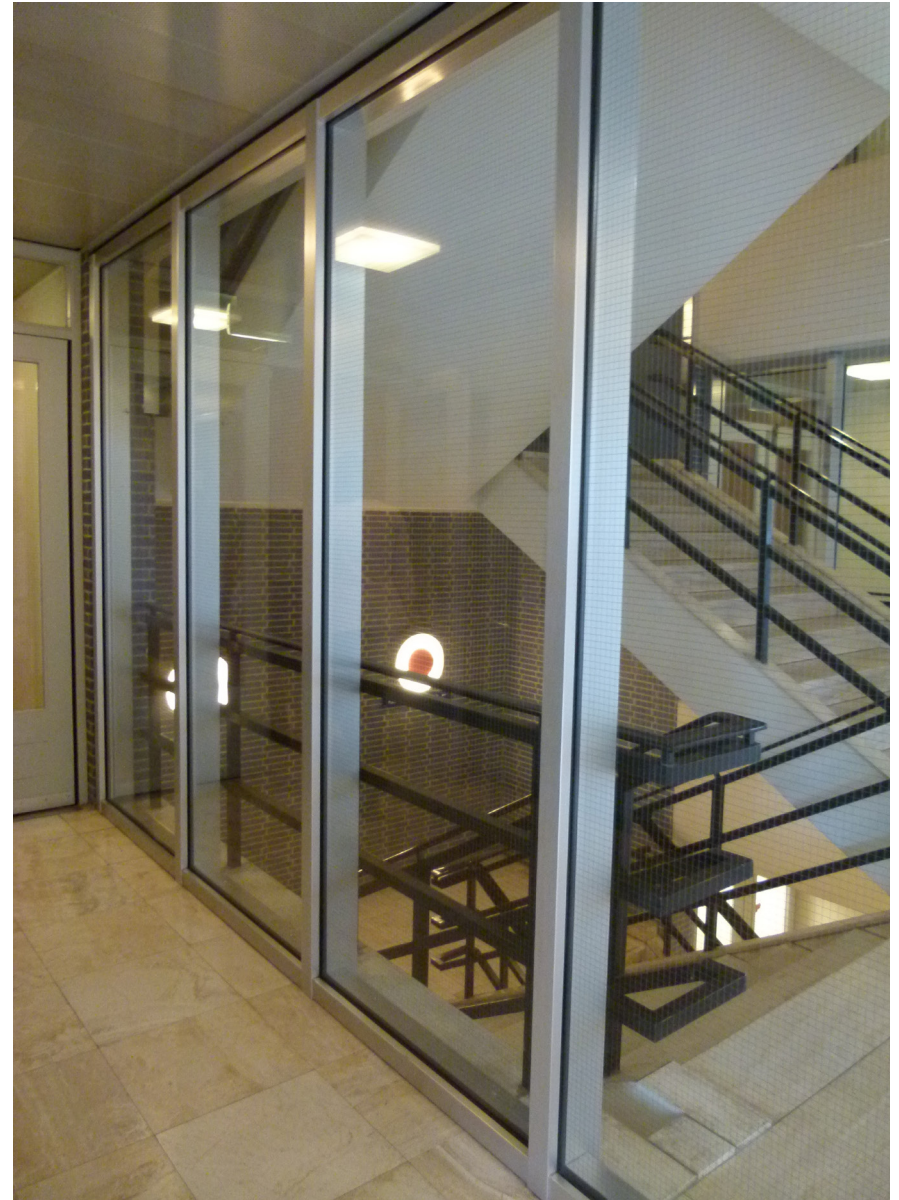
Diverse wijzigingen (portalen bij trappen) in verband met verscherpte beveiliging

Aangepaste trappartij met glazen balustrade en hellingbaan.

Trouwzaal op de begane grond met ramen aan het stadhuisplein en ingang aan Het Baken.

Portalen bij trappartij.

4. Waardestelling & transformatie

De monumentale waarden

Conform de Richtlijnen voor Bouwhistorisch onderzoek (2009) zijn de monumentwaarden bepaald, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen een hoge, positieve en indifferente monumentwaarde. Hierbij zijn de waarden op het gebied van cultuurhistorie, architectuurhistorie, bouwhistorie, het ensemble, de stedenbouwkundige waarde, en de mate van gaafheid en zeldzaamheid beoordeeld.

Architectonische waarde

Het stadhuis neemt een bijzondere positie in binnen het oeuvre van Oud omdat het zijn laatste schetsontwerp is. Het is een uitdrukking van functionalistische architectuur, waarbij Oud wel geprobeerd heeft het gebouw allure te geven. De uitvoering heeft hij door zijn overleiden niet zelf begeleid, en zijn enkele door Oud bedachte elementen niet uitgevoerd, zoals de sheddaken die de burgerzaal van natuurlijk licht hadden moeten voorzien.

Stedenbouwkundige waarde

Oud had het stadhuis voor een andere locatie ontworpen. Ten behoeve van de huidige locatie is het ontwerp 180 graden gedraaid, met de hoofdentree gericht naar het centrum, hierdoor is de logische aansluiting van de plattegrond op de omgeving minder goed uit de verf gekomen.

Door het zeven verdieping tellende middelste bouwvolume was het op de huidige locatie één van de landmarks in het centrum van Almelo. Op de begane grond heeft het echter aan stedenbouwkundige waarde ingeboet door de komst van woningbouw aan De Hoven uit de jaren '80. De openbare ruimte rondom het stadhuis is mee ontworpen, maar twee vijvers aan de oostzijde hebben plaats gemaakt voor één vijver (weliswaar met beplanting en kunstwerk). Aan de westzijde zijn de vijvers wel aanwezig.

Cultuurhistorische waarde

Het stadhuis is van belang als voorbeeld van een nieuwe typologie van raadhuis met diverse bouwdelen voor de diverse functies trouwzaal/burgerzaal, bestuur/raadzaal, administratie/kantoren (stadskantoor) die tot uitdrukking komen in de architectuur.

Gaafheid

De hoofdvorm van het stadhuis is gaaf gebleven ondanks de vele wijzigingen in het interieur. Behalve wat materiaalwijzigingen aan de gevels (de marmeren platen en de kleurstelling van de burgerzaal aan de buitenzijde) is de indeling van de gevels gaaf en ook bijna alle stalen kozijnen zijn bewaard gebleven. Het interieur is in het kantoorgedeelte op een aantal verdiepingen behoorlijk gewijzigd, twee ingangen zijn verdwenen (die leidden naar de receptie en de burgerzaal), gangen zijn dichtgezet met extra overlegkamers, pantry's en kopierruimten. Hierdoor is de logica van de plattegrond verdwenen. Een groot aantal toiletten zijn wel origineel.

Conclusie

Volgens deze bevindingen komt het gebouw in aanmerking als gemeentelijk monument.

Een hoge waarde kennen wij toe aan:

- het casco (betonskelet)
- het ensemble van drie verschillende bouwdelen
- de natuurstenen (kopse) gevels
- gevelindeling en gevelbehandeling van raadzaal
- de vliesgevels van glas en aluminium
- het interieur de raadzaal (voor zover oorspronkelijk)
- het interieur (de ruimte van) de burgerzaal;
- enkele interieurelementen, waaronder de afwerking van de bestuurslaag (houten wanden, inbouwkasten, meubilair)
- kunstuitingen zoals de twee vogels van Aart van den IJssel

Weergave waarde

Op de plattegrond is de waardestelling weergegeven: **Blauw** – hoge monumentwaarde, deze zijn van cruciaal belang voor de structuur en/of betekenis van het object of gebied

Groen – positieve monumentwaarde, deze zijn van belang voor de structuur en/of betekenis van het object of gebied

Geel – indifferente monumentwaarde, deze zijn van relatief weinig belang voor de structuur en/of betekenis van het object of gebied.

Legenda monumentwaarden

hoge monumentwaarden

positieve monumentwaarden

Indifferente monumentwaarden

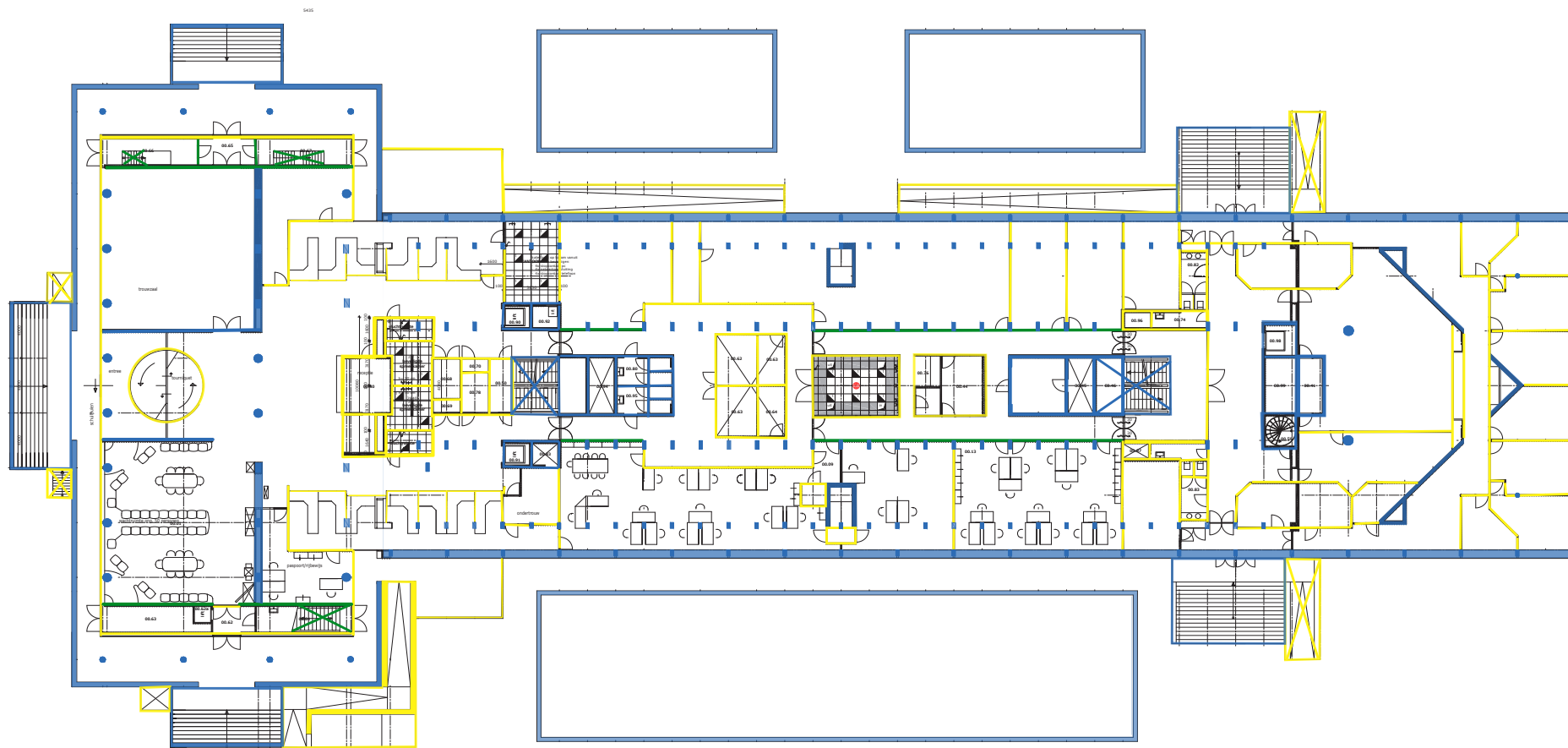

monumentwaarde van plafond, zoldering of kap (3 categorieën)

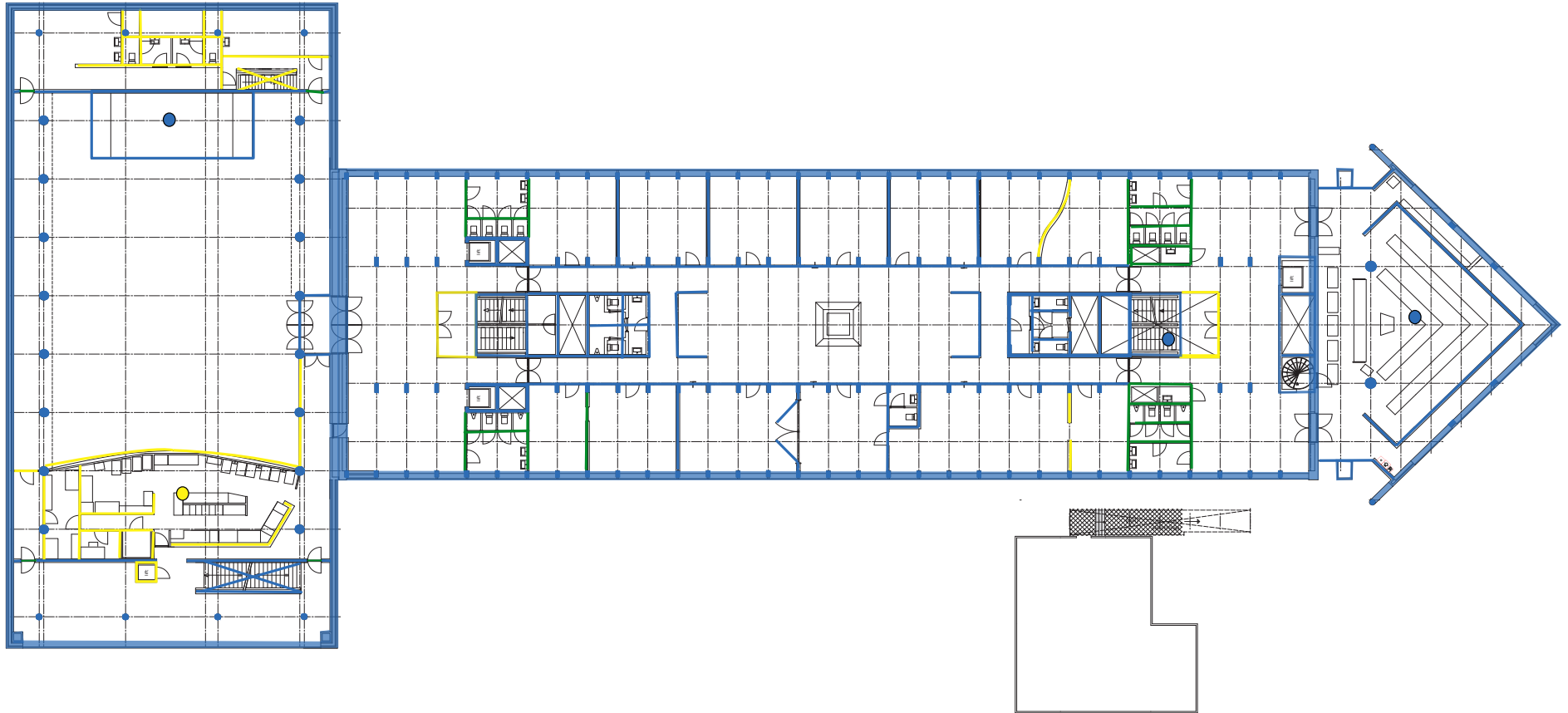
interieuraspecten (3 categorieën)

Waarderingsplattegronden

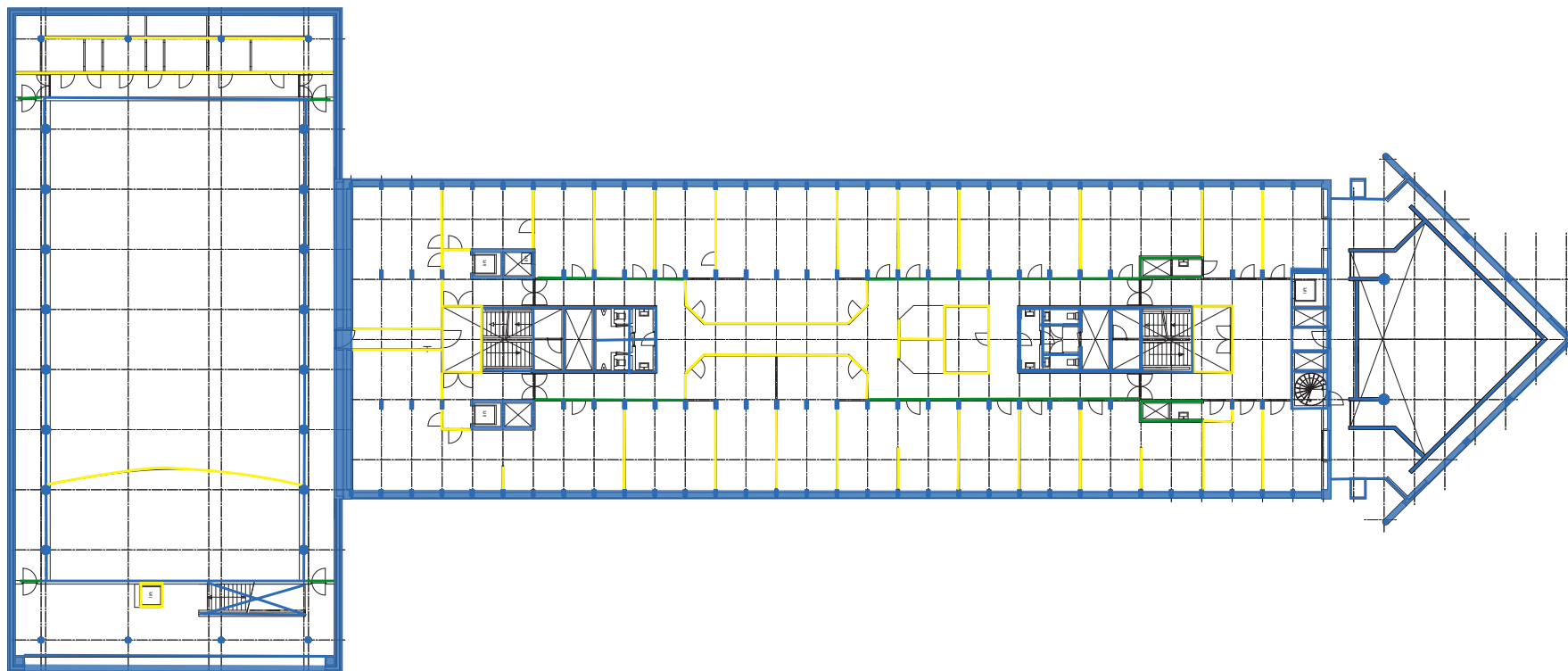
Begane grond.

Waarderingsplattegronden

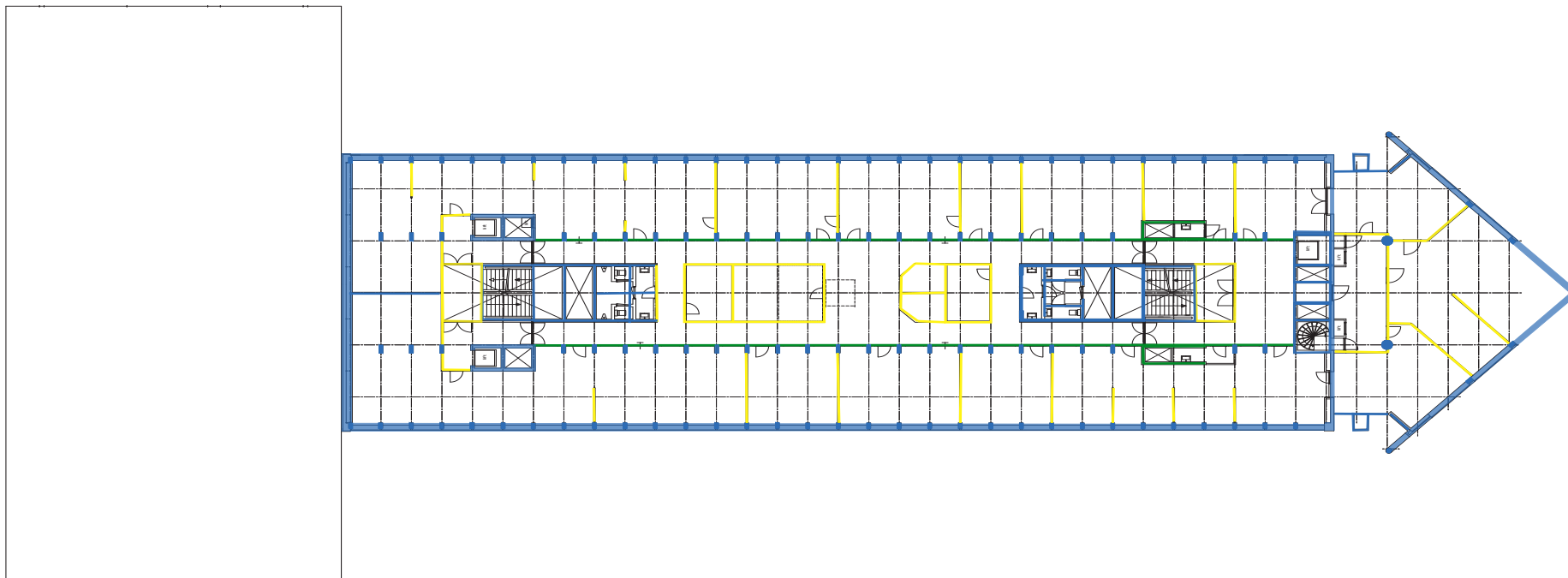
Eerste verdieping.

Waarderingsplattegronden

Tweede verdieping

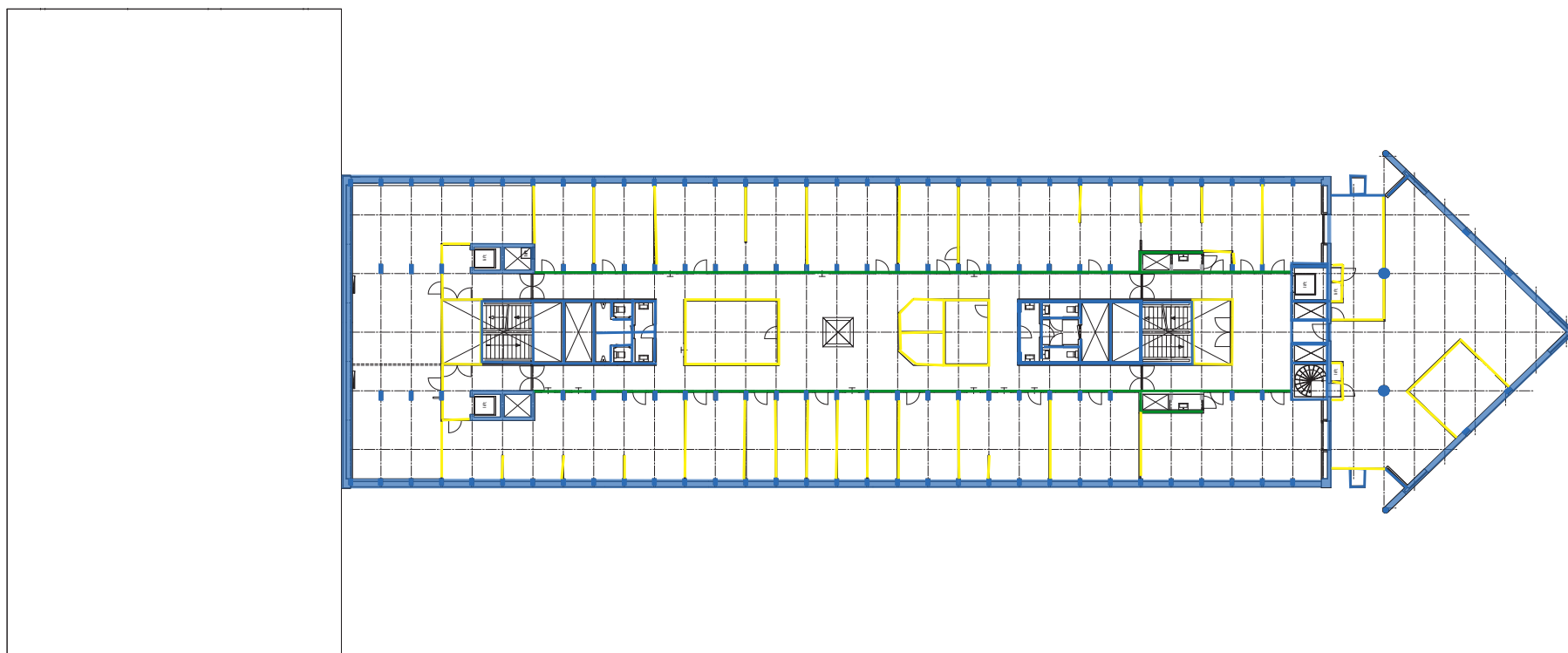
Waarderingsplattegronden

3e VERDIEPING BESTAAND

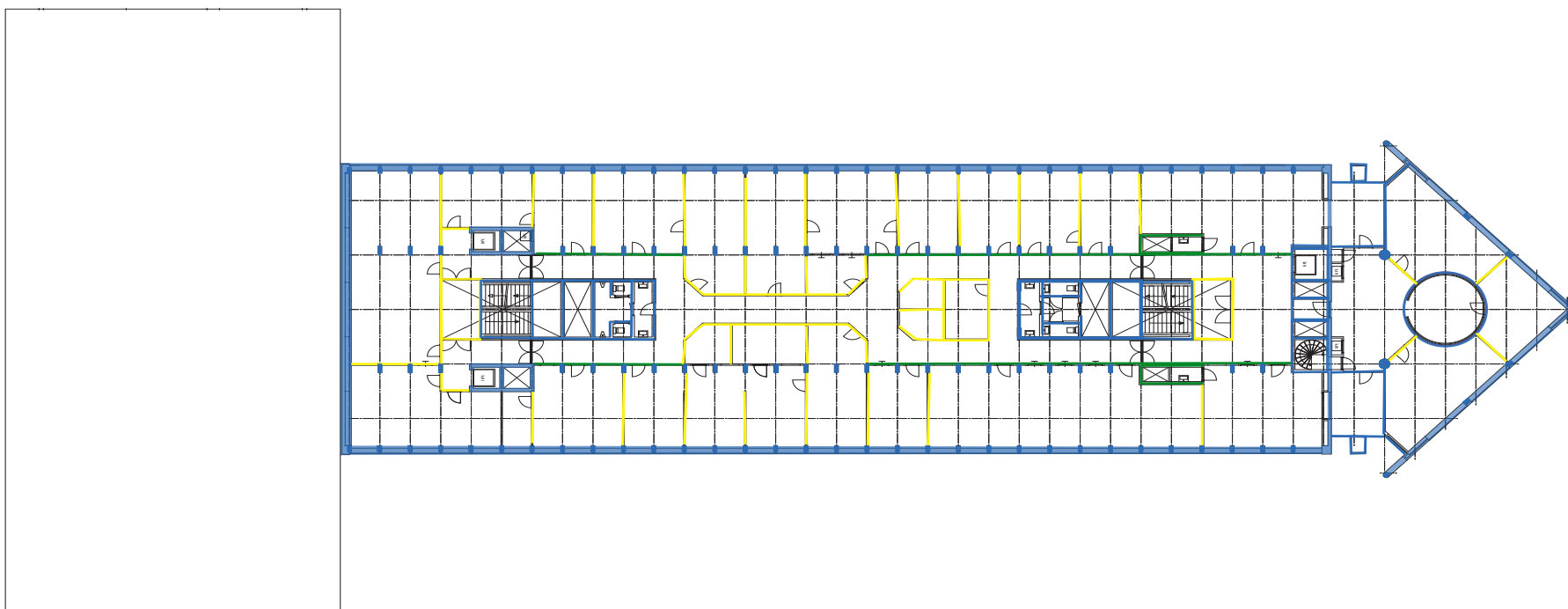
Derde verdieping

Waarderingsplattegronden

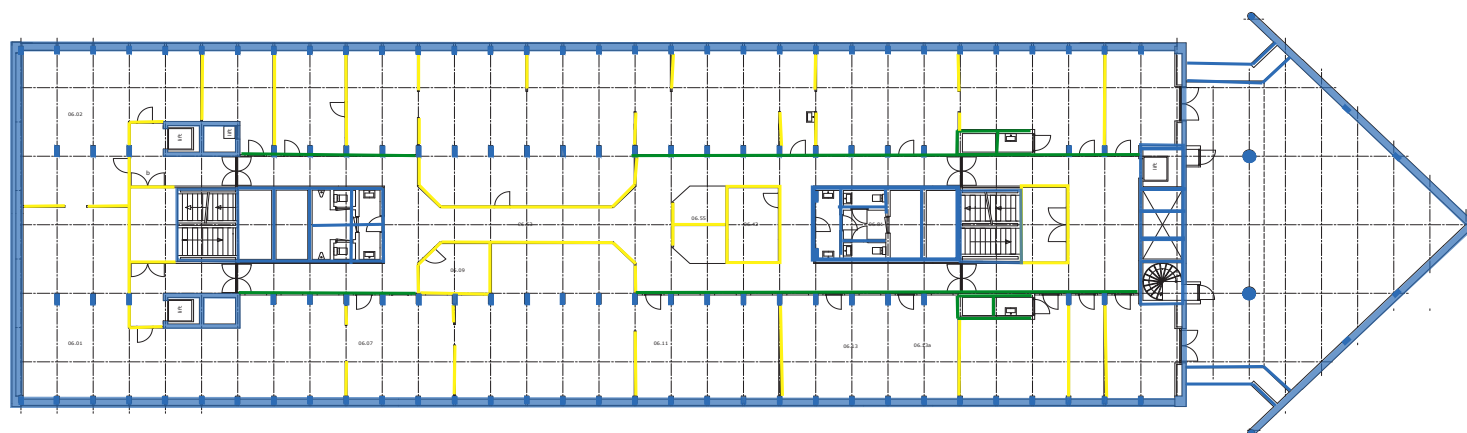
Vierde verdieping.

Waarderingsplattegronden

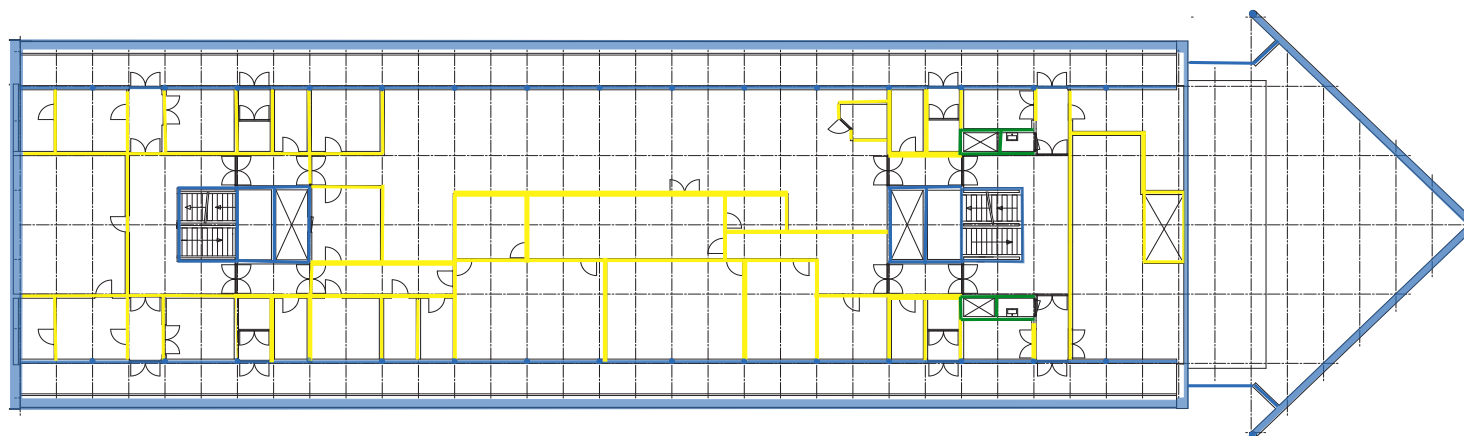
Vijfde verdieping

Waarderingsplattegronden

Zesde verdieping.

Waarderingsplattegronden

Zevende verdieping

Het trappenhuis met blauw geglaazuurde bakstenen.

Transformatieruimte

In grote lijnen is de transformatieruimte in het exterieur klein en in het interieur groot. Het exterieur is vrijwel gaaf en conform het ontwerp van J.J.P. Oud uitgevoerd. Het interieur is een ander verhaal. De latere aanpassingen verstoren de heldere structuur en daarom biedt dit goede kansen voor transformatie en zelfs herstel van de door J.J.P. Oud beoogde hoofdstructuur, ruimtelijkheid en beleefbaarheid van de drie afzonderlijke bouwdelen.

Wij onderscheiden drie niveaus in transformatieruimte:

Niveau 0 (rood): behoud is vereist: de cultuurhistorische waarde of constructie laat nauwelijks transformatie toe. Het casco verdraagt geen wijzigingen; details kunnen nauwelijks worden gewijzigd

Niveau 1 (groen): transformatie in evenwicht met behoud: de cultuurhistorische waarde of de structuur laten transformatie of hergebruik (beperkt) toe. Dit betekent een grote inspanningsverplichting voor opdrachtgever en architect. Ingrepen in de structuur kunnen alleen wanneer eminente kwaliteit wordt toegevoegd. Details kunnen, mits goed gemotiveerd, worden gewijzigd. Latere toevoegingen, die de structuur verstoren, kunnen zonder problemen worden verwijderd.

Niveau 2 (geel): transformatie kan de prioriteit hebben: hergebruik of transformatie is relatief eenvoudig te realiseren zonder bijzondere waarden aan te tasten. Bij transformatie van het gebouw naar een andere functie is het de bedoeling dat wijzigingen aan het interieur zich aanpassen aan het exterieur. Dit houdt in dat er zo min mogelijk veranderingen aan de gevels plaatsvinden. De gaafheid van de gevels is hoog, dat maakt de transformatieruimte dan ook gering. Per verdieping hebben we aangegeven welke onderdelen behouden moeten blijven en waar er dus ruimte voor wijzigingen is.

Begane grond

Stadskantoor: transformatieniveau 2

Trouwzaal: transformatieniveau 2

Eerste verdieping

Bestuursafdeling: transformatieniveau 0

Raadzaal: transformatieniveau: 0

Burgerzaal: transformatieniveau 1

Corridor: transformatieniveau 1

Kantine: transformatieniveau 2

Tweede verdieping

Corridor: transformatieniveau 1

Transformatieniveau 2

Derde verdieping

Transformatieniveau 2

Vierde verdieping

Transformatieniveau 2

Vijfde verdieping

Transformatieniveau 2

Zesde verdieping

Transformatieniveau 2

Zevende verdieping

Transformatieniveau 2

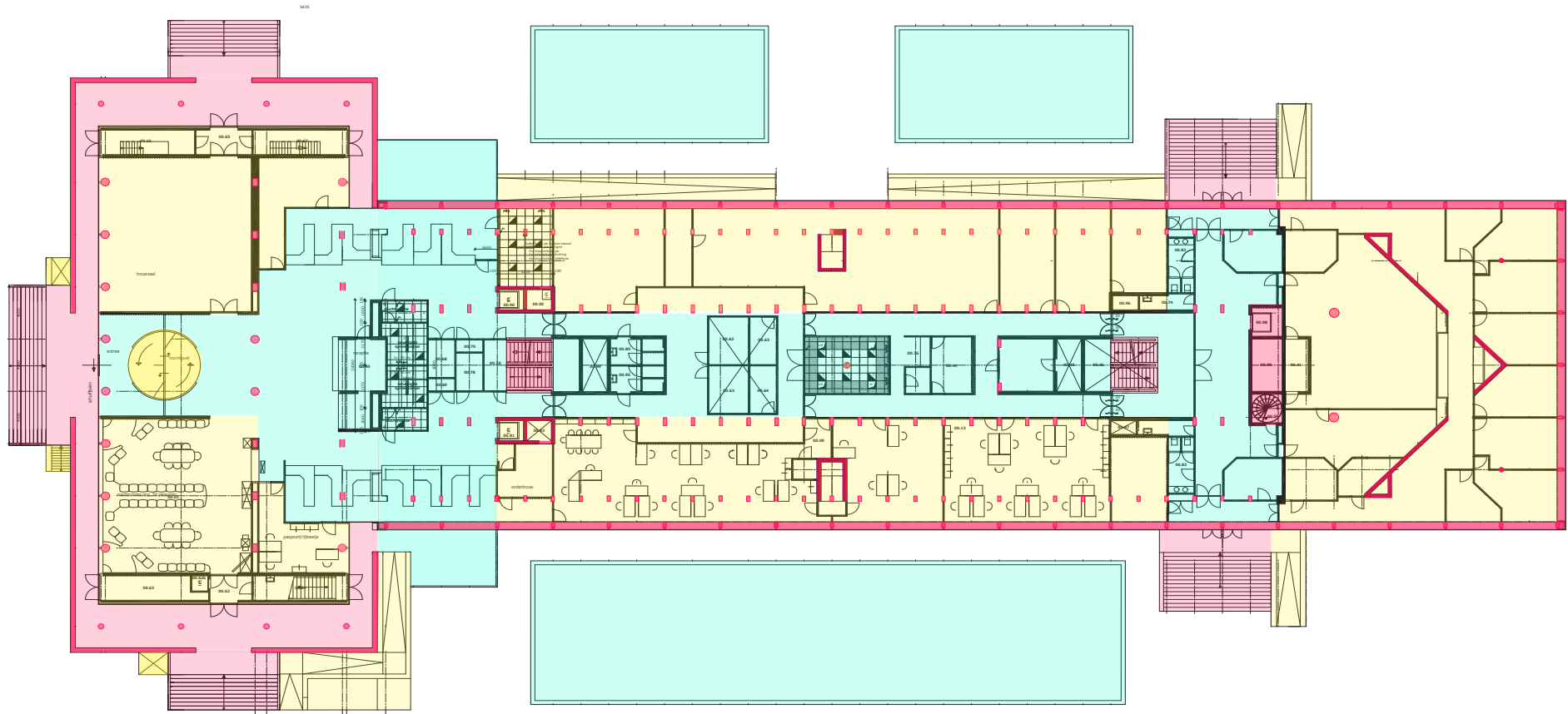
Dak

Transformatieniveau 0

Transformatietabel

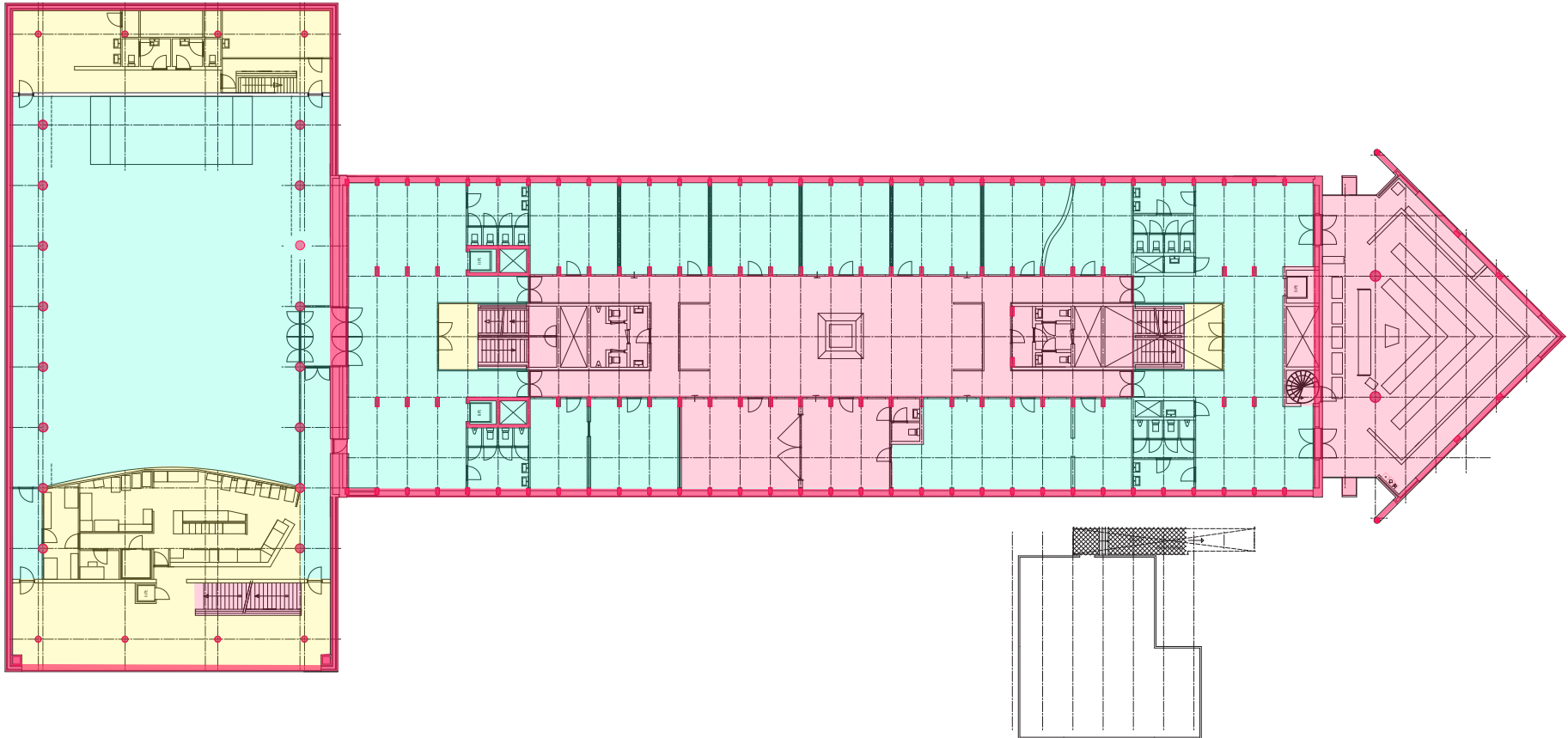
	Transformatieruimte	casco	gevelindeling	Interieur (indeling en afwerking)
	0 = bandbreedte klein	Casco en/of indeling moet in principe behouden blijven	behoud van de gevelindeling en detaillering daarvan	behoud van de indeling en afwerking van het interieur
	1 = bandbreedte ruimer	Casco en/of indeling kan aanpassingen verdragen	Kleine ingrepen zijn mogelijk mits ze rekening houden met het karakter van de architectuur	Indeling en afwerking kan aangepast worden; latere inbouwen kunnen eruit, storende elementen weg, ruimte open houden om structuur van het gebouw te herstellen en daarmee herkenbaar en beleefbaar te houden. opschonen: pantry's, veiligheidsportalen en andere inbouwen
	2 = bandbreedte ruim	Casco en indeling kan veranderd/ verwijderd worden	gevelindeling kan gewijzigd worden	Indeling en afwerking kan gewijzigd worden; geen belangrijke interieurelementen aanwezig, ruimte is vrij indeelbaar

Transformatieplattegronden

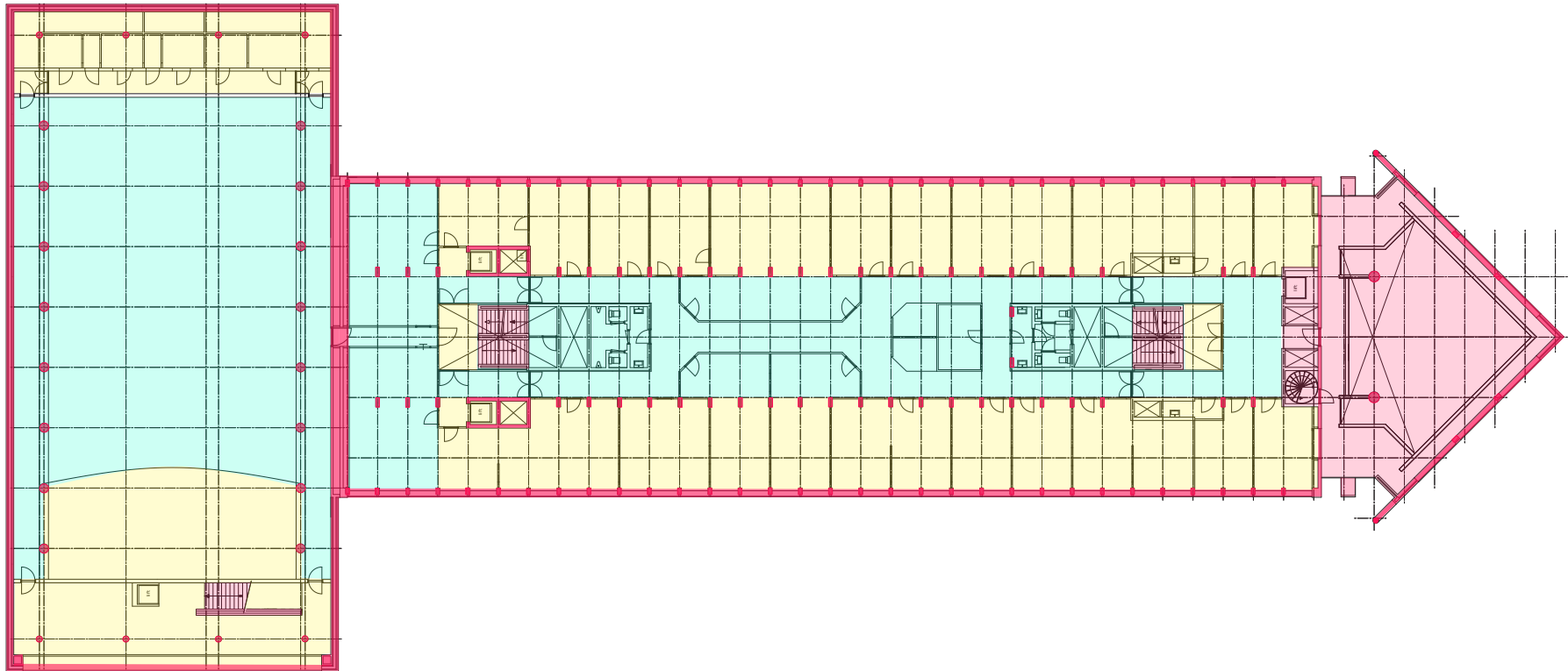
Eerste verdieping.

Transformatieplattegronden

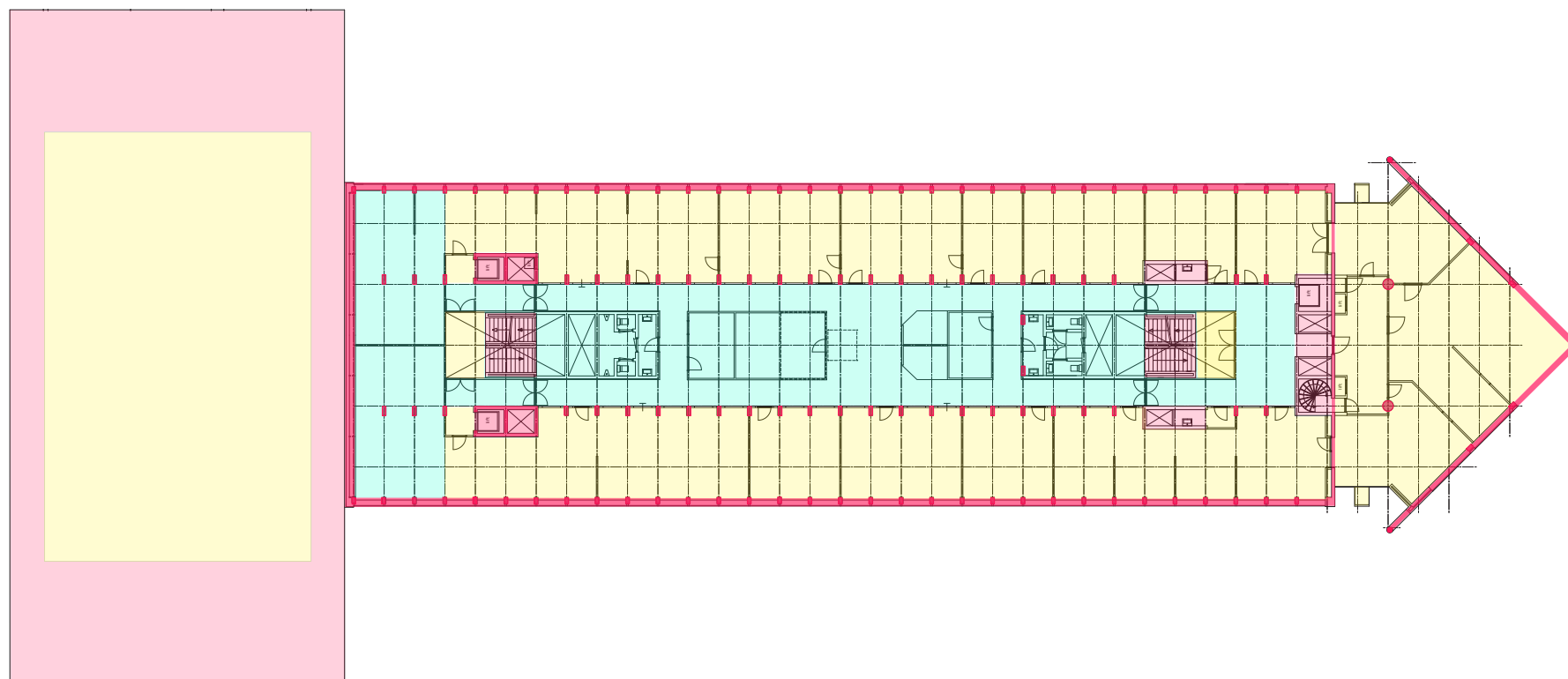
Eerste verdieping.

Transformatieplattegronden

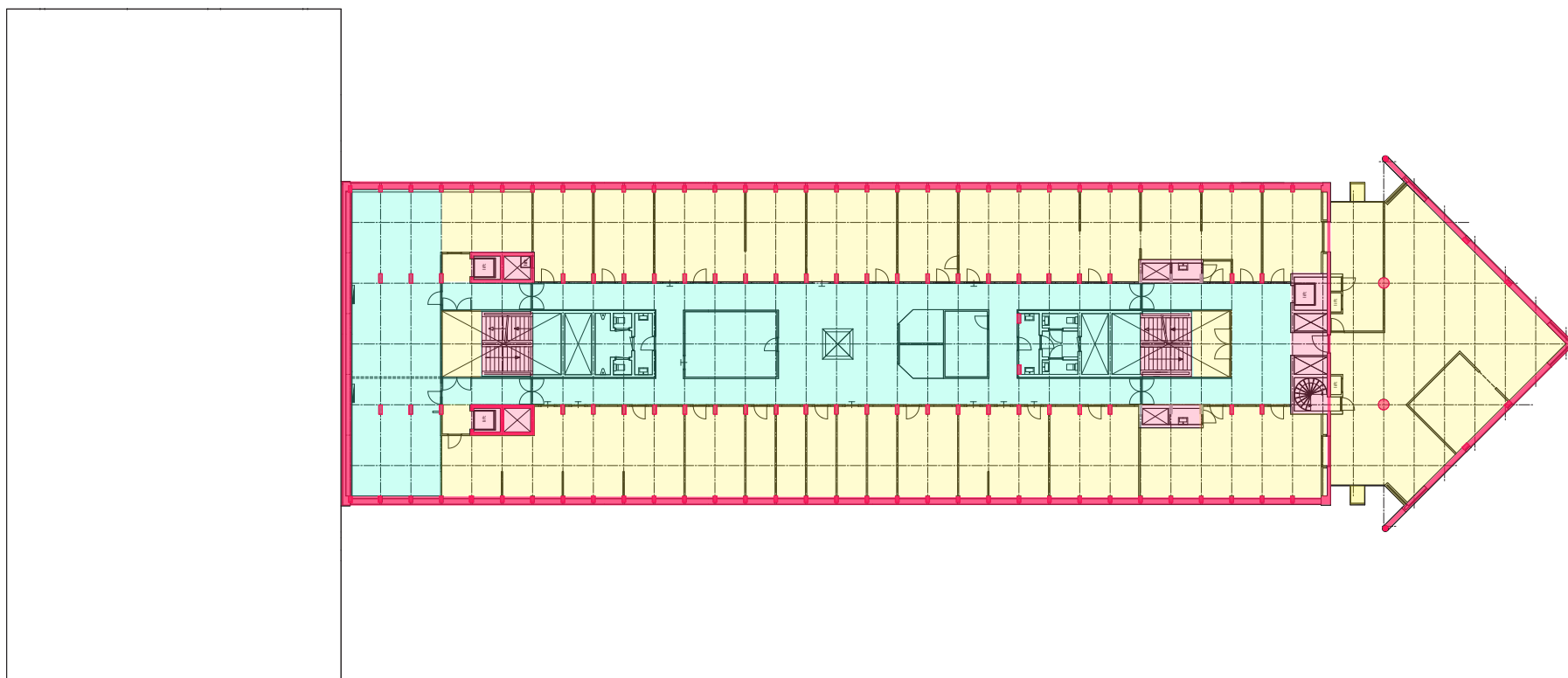
Eerste verdieping.

Transformatieplattegronden

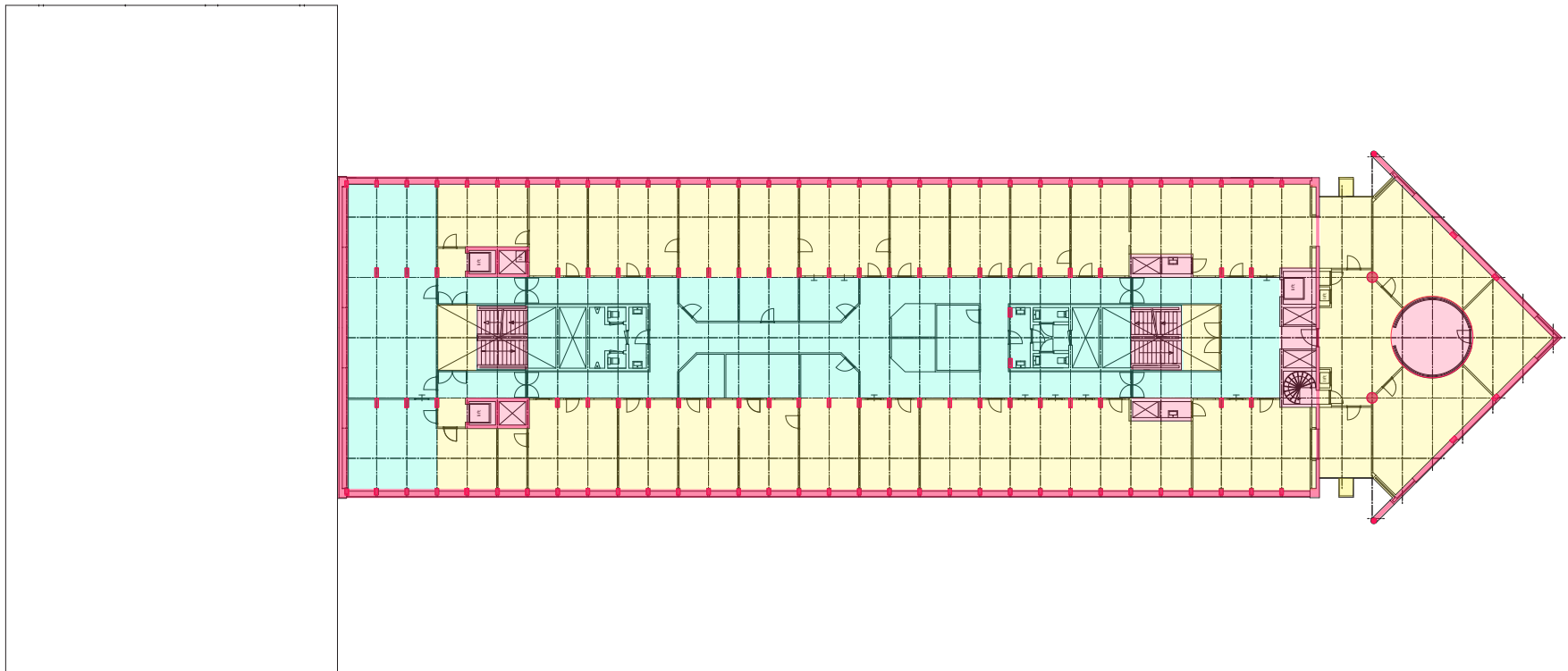
Tweede verdieping.

Transformatieplattegronden

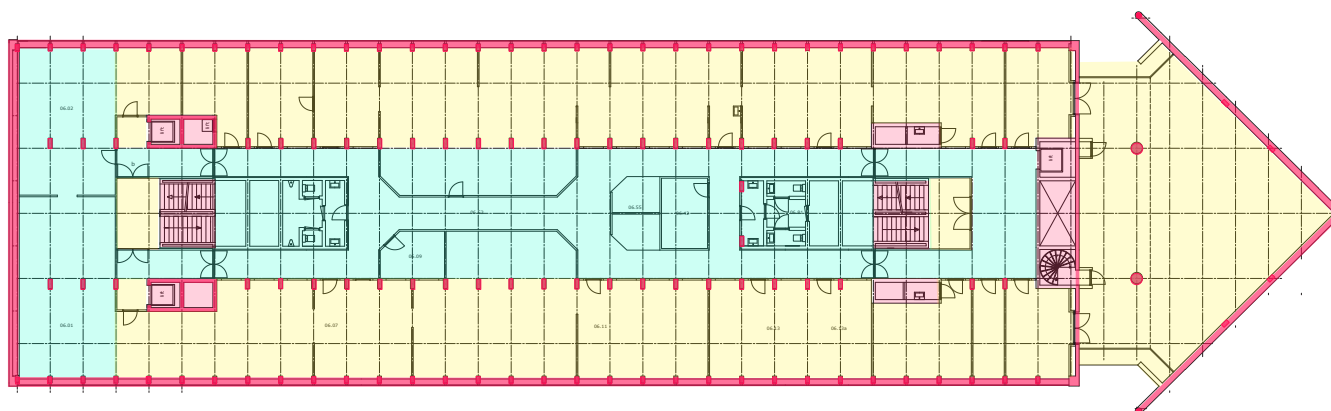
Vierde verdieping.

Transformatieplattegronden

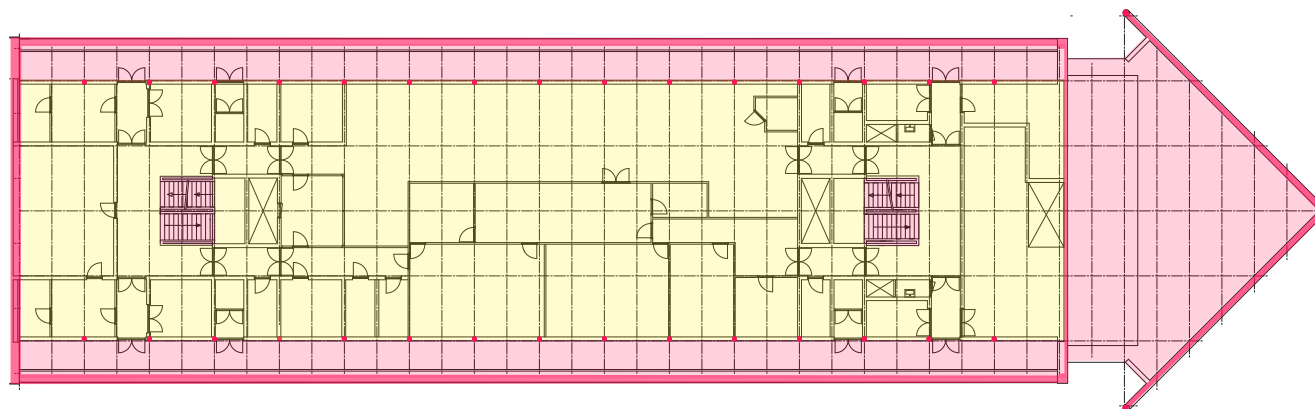
Vijfde verdieping.

Transformatieplattegronden

Zesde verdieping.

Transformatieplattegronden

Zevende verdieping.

Tijdens de uitvoering van het ontwerp op een nieuwe locatie kwam de open zijde van de burgerzaal gevoelsmatig aan de 'achterzijde', aan De Hoven, te liggen.

5. Conclusie & aanbevelingen

Het stadhuis van Almelo is het laatste ontwerp van architect J.J.P. Oud. Een jaar voor zijn dood heeft hij ontwerp-schetsen gemaakt, een maquette vervaardigd en de opzet voor de plattegronden.

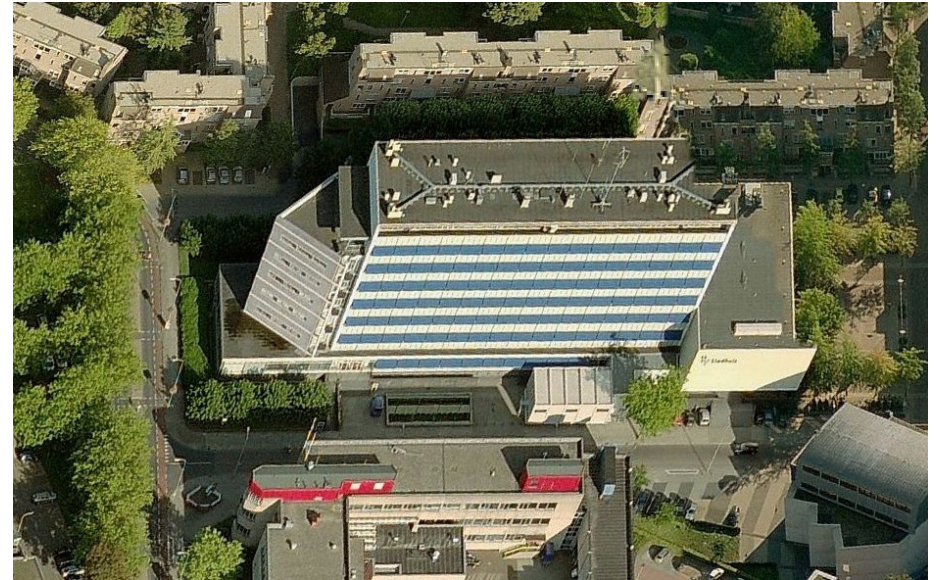
Volgens de bevindingen in de voorgaande hoofdstukken komt het in aanmerking als gemeentelijk monument vanwege zijn stedenbouwkundige, architectonische en cultuurhistorische waarden. Tijdens de uitvoering van het ontwerp op een andere locatie werd zeer trouw aan het ontwerp van J.J.P. Oud vastgehouden waardoor de open zijde van de burgerzaal gevoelsmatig aan de achterzijde aan De Hoven te liggen.

Met name het exterieur is nog vrijwel gaaf en conform het ontwerp van J.J.P. Oud uitgevoerd. Vooral het intact houden van het casco, met name de voorgevel en de zijgevel, de indeling van de voorgevels, het trappenhuis, de ruimtelijke werking van de burgerzaal, de houten overkapping van de burgerzaal en het restaurant, en de originele interieurelementen zijn van belang. Enkele door J.J.P. Oud bedachte elementen zijn niet uitgevoerd, zoals de sheddaken op de burgerzaal. Dit biedt dan ook uitgelezen mogelijkheid om een nieuwe ingreep in het casco toe te staan en deze ruimte alsnog van daglicht te voorzien.

Het interieur heeft in de loop der jaren, vooral met de ingrijpende verbouwing door Mart van Schijndel in 1994, grote wijzigingen ondergaan die de logische structuur hebben aangetast en de leesbaarheid van het gebouw hebben vertroebeld. Deze latere ingrepen hebben een indifferente monumentale waarde, wat inhoudt dat deze bij de transformatie tot een nieuwe functie kunnen worden aangepast. Dit biedt kansen om de door J.J.P. Oud beoogde heldere structuur met een middengang weer te herstellen en de openheid van de hoofdentree en aangrenzende publieksruimte te verbeteren. De aangrenzende kantoorruimtes kunnen, met uitzondering van de bestuursverdieping, vrij worden ingedeeld, naar gelang voor de nieuwe functie wenselijk is.

Bijlage 1 - fotoverslag

Exterieur

De raadzaal als los bouwvolume.

De ligging aan het baken met brandvijvers voor het gebouw.

Bouwdeel met burgerzaal en trouwzaal, met de entree aan Het Baken.

Hoofdentree aan het Stadhuisplein.

De zijde aan De Hoven.

Marmeren beplating van kopse gevels.

Balkon van de zevende verdieping.

Vliesgevel met aluminiumkleurig glas in borstwering.

Kunst aan de gevel.

Interieur

De raadzaal met het originele interieur .

De publieke tribune met zicht op de raadzaal beneden.

Stoelen op de publieke tribune.

De 1ste verdieping bevat de bestuurslaag met kamers van B&W.

Met houten wanden en open middengedeelte, zoals Oud het bedoeld had.

Het interieur van de burgemeesterskamer met taats deuren.

De houten wanden zijn voorzien van een sleuf om iets op te hangen.

Het ophangstelsel is hier en daar nog in gebruik.

De wanden van de verdiepingen voor administratie zijn van minder rijk materiaal.

De kamers zijn voorzien van houten inbouwkasten.

De podium in de burgerzaal.

De omloop van de burgerzaal.

Het ophangstelsel voor de requisieten.

Bibliografie

Bronnen

Archief Gemeente Almelo

NAi/ Het Nieuwe Instituut

Websites

<http://www.ad.nl/ad/nl/1012/Nederland/article/detail/3389587/2013/02/06/Stadhuis-Almelo-dicht-na-mishandeling-ambtenaar.dhtml>

www.architectuur.org

www.architectuurgids.nl

www.bonas.nl

www.nai.nl

www.watwaswaar.nl

Literatuur

‘Stadhuis voor Almelo’, in: *BOUW* 18 (1963) 38, 1255

‘Raadhuis te Almelo’, in: *BOUW* 19 (1964) 4, 126-127

‘Stadhuis te Almelo architecten: dr. J.J.P. Oud+ ir. H.E. Oud en H. Dethmers’, in: *BOUW* 25 (1970) 4, 155

‘Oud’s laatste ontwerp: raadhuis te Almelo’, in: *BOUW* 28 (1973) 37, 1075

Albarda, J.H., ‘In memoriam dr. J.J.P. Oud’, in: *Bouwkundig Weekblad* 81 (1963) 23, 430-437

Holtmann, Hans, *Een stadhuis voor Almelo 1919-1969*, Almelo 2011

Kuper, Marijke, *Het stadhuis van Almelo. Het laatste ontwerp van J.J.P. Oud*, Almelo 1995

Kuper, Marijke, *Mart van Schijndel, een kleurrijk architect*, Rotterdam 2003

Meindersma, Heero, ‘Complexity and contradiction in Almelo’, in: *Tube: kunst & cultuur in Overijssel* 1 (1983) 4, 39-44

Reinink, A.W., *K.P.C. de Bazel Architect*, 1995

Taverne, Ed (red), Cor **Wagenaar**, Martien de **Vletter**, Dolf **Broekhuizen** (e.a.), *J. J. P. Oud: poëtisch functionalist, 1890-1963*, Rotterdam 2001

Wiekart, K., *Herdenkingstentoonstelling J.J.P. Oud*, Haags Gemeentemuseum 1964

Colofon

Cultuurhistorische waardestelling en transformatiestudie Stadhuis Almelo

Opdrachtgever: Gemeente Almelo

Veldonderzoek: drs. Mascha van Damme en drs. Maartje van Hellemond

Samenstelling: drs. Mascha van Damme

Redactie: drs. ing. Dirk Baalman

Vormgeving: Het Oversticht

Datum: augustus 2014